

mete iras olunan sektenin ref'i ve edna halelden bile masuniyeti vacip olan nüfuzu hükûmete riayet olunması ve ecanip ile münasebatı siyasiyeye girilmemesi ve meb'usan intihabatında ahalinin hürriyetine kat'iyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafınızdan taahhüt edilmesini talep ediyor.

Muhterem Efendiler, dikkat buyurulursa, bu telgrafta ne adres vardır ve ne de imza... Gerçi, sadaret makamından yazıldığı anlaşılıyordu. Fakat diğer bir şey daha anlaşılıyordu ki, bu satırları yazan zat veya zevat, bir defa, Heyeti Temsilîyeyi tanımak ve onunla imza tahtında resmî muhaberede ve müdavelei efkârda bulunmak istemiyordu.

Bir de, bizim, Kongrelerde tespit ettiğimiz mukarreratı ve kendilerine teklif eylediğimiz üç noktanın nazarı dikkate alınmasını, yeni kabinenin sadrazamı ve vükelâsı tabii buluyorlar. Bu mukarrerat ve esasatın teminine zaten gayret etmekte olduklarını söylüyorlar.

Ancak, hükûmetin rehberi harekâtı ahkâmı kanunîyedir. Vazifesi, hilâfi ahvalin men ve izalesinden ibarettir mukaddemesinden sonra, bizim ahval ve harekâtımızın, gayritabiî ve gayrikanunî olduğunu ima ederek, bunun, devamı halinde, merkezle Anadolunun yekdiğerinden tefrikine müncer olacağını ve bundan tevellüt edecek tehlikeleri tadat ediyor ve nihayet, baklayı ağzından çıkararak; tarafınızdan vaz'iyet olunan devairi resmîyenin tahliyesi ve muame-lâti hükûmete iras olunan sektenin ref'i ve nüfuzu hükûmete riayet olunması ve ecanip ile münasebatı siyasiyeye girilmemesi ve meb'usan intihabatında ahalinin hürriyetine kat'iyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafınızdan taahhüt edilmesini talep etmek sur etile, bizim mevcudiyetimizi ve faaliyetimizi bertaraf etmek maksadında olduğunu ifade etmiş bulunuyor.

Efendiler, belki unutturum, tafsilâta girişmeden evvel söylemeliyim ki tarafımızdan işgal olunmuş devairi resmîye yok idi. Yalnız Sivas vilâyeti, Heyeti Temsilîyeyi mekteplerin tatil bulunması münasebetile lisede misafir etmişti. Mevzuubahs edilmek istenilen dairei resmîye bu olacaktı. Yeni kabine her türlü icraatına mukaddeme olmak üzere Heyeti Temsilîyeyi, buradan kovarak nüfuz ve haysiyetini enzârı umumiyede kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı sarîh olmayan bu telgrafname üzerine, Sivas Telgraf Merkezile, İstanbul Telgraf Merkezi arasında aynen şu muhabere vukubuldu:

Fevkalâde

Deraliye Merkez Müdiriyetine

Sadaret merkezinden yazılan telgrafname balâ ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi tarafından kabul edilmedi. Telgraf sureti merkezimizde mevkuftur. İcap edenlere malûmat verilmesi mercudur.

İmza Kongre Merkezi

— Bize, üzerine Sadrazam Paşa Hazretlerinin cevabıdır, serlevhasile, Ametçi Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz paşa hazretlerine böyle veriniz.

— Heyeti Temsilîyeye hitap değildir ve kimden olduğu meçhuldür. Binaenaleyh muhatap ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.

— O halde şimdi dağıldı. Meclisi Vükelâda bu hususta bir şey yazarlarsa tabii keyfiyet tavazzuh eder Efendim.

tıldığı kesilmenin giderilmesi ve en küçük zarardan bile korunması gerekli olan hükûmet çalışmalarına uyulması ve yabancılarla siyasi ilişkilere girilmemesi ve meb'usların seçiminde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmaması hususlarının tarafınızdan garanti edilmesini istiyor.

Muhterem Efendiler, dikkat ederseniz, bu telgrafta ne adres vardı ve ne de imza..... Hernekadar, başbakanlıktan yazıldığı anlaşılıyor idi ise de, başka bir şey daha anlaşılıyordu ki, bu satırları yazan kişi veya kişiler, bir defa, Temsilci Kurulu tanımak ve onunla imza altında resmî haberleşmeye girip düşünce alışverişinde bulunmak istemiyordu.

Bir de, bizim, kongrelerde aldığımız kararlar ve kendilerine önerdiğimiz üç noktanın gözönünde bulundurulmasını, yeni hükûmetin başbakanı ve bakanları doğal buluyorlar. Bu kararlarla ilkelerin sağlanmasına zaten çalışmakta olduklarını söylüyorlar.

Ancak, hükûmetin tutacağı yolu kanun hükümleri gösterir. Görevi, aykırı durumların önlenmesi ve giderilmesinden ibarettir diye başladıktan sonra, bizim durum ve davranışlarımızın, olağan dışı ve kanuna aykırı olduğunu dolaylı yoldan söyleyerek, bunun, böyle sürmesi, İstanbul ile Anadolunun birbirinden ayrılmasile sonuçlanacağını ve bundan doğacak tehlikeleri sıralıyor ve sonunda, baklayı ağzından çıkararak; tarafımızdan elkonulmuş olan resmî dairelerin boşaltılması ve hükûmet işlerinde neden olduğumuz durumun kaldırılması ve hükûmet gücüne uyulması ve yabancılarla siyasi ilişkilere girilmemesi ve meb'usların seçiminde halkın özgürlüğünün hiç çiğnenmemesi durumlarının tarafımızdan yüklenilmesini isteyerek, bizim varlığımızı ve çalışmalarımızı ortadan kaldırmak amacıyla olduğunu söylemiş bulunuyor.

Efendiler, belki unutturum, ayrıntılara girişmeden önce söylemeliyim ki tarafımızdan el konulmuş resmî daireler yok idi. Yalnız Sivas ili, Temsilci Kurulu, okulların kapalı bulunması dolayısıyla, lisede konuklamıştı. Söz konusu edilmek istenilen resmî daire bu olacaktı. Yeni hükûmet yapacağı her türlü işe başlangıç olmak üzere Temsilci Kurulu, buradan kovarak erkini ve onurunu kamu önünde kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı açıkça belli olmayan bu telgraf üzerine, Sivas Telgraf Merkezile, İstanbul Telgraf Merkezi arasında işte şu haberleşme oldu:

Olağanüstü

İstanbul Merkez Müdürlüğüne

Başbakanlık merkezinden yazılan telgraf, başlığı ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilciler Kurulu tarafından kabul edilmedi. Telgraf örneği merkezimizde tutulmaktadır. Gerekenlere bilgi verilmesi rica olunur.

İmza Kongre Merkezi

- Bize, üzerine Başbakan Paşa Hazretlerinin yanıtıdır, başlığı ile Ametçi* Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz. Temsilci Kurula yazılmamıştır ve kimin tarafından yazıldığı bilinmiyor. Bundan dolayı kime çekildiği belirtilmediği ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.

— Öyle ise şimdi dağıldı. Bakanlar Kurulunda bu konuda bir şey yazarlarsa elbette durum açıklık kazanır Efendim.

* Sarayla hükûmet arası haberleşmeyi sağlayan kişi (B.Y.)

Bu cevabî ifadeyi verdikleri vakit dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa ikametgâhı olan mahalden belki yazar. Bizim bu merkezin işi Meclis dağılınca hitam bulur, kapanır azizim.

— Siz dediğimizi Ametçi Bey'e söyleyin

— Ametçi Bey de gitti. Yalnızım.

— Telefonla söyleyiniz..

— Bizde şehir telefonu yok. Maamafiş siz telgrafi öylece muhafaza ediniz de sabahleyin resmen bir şey yazdıralım Efendim.

— Sadrazam Paşaya telefon edin.

— Kardeşim Sadrazam Paşaya anlatamayız ki...

Fevkalade

Babiali, 4/10/1335

Sivas Kongre Merkezi Müdüriyetine

Erenköyünde ikamet buyuran Sadrazam Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmibeş geçtiği halde bulunamadı. Cereyanı muhabere bizzarure yarın arzedilecektir Efendim.

Fevkalâde

Kongre Merkezine

Babiali Müdürü Hüseyin Hüsnü

Deraliye, 4/10/1335

C: Babiali müdüriyetinden dahi bildirildiği veçhile şimdi yirmibiriyirmibeş geçeye kadar telefonda arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretlerinin konaklarından cevap alınmadı. Biraz sonra yine arayacağım. Cevap alırsam derhal bildiririm. Almazsam sabah beklemek zaruri olacaktır Efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Teşrinievvel 1335 tarihinde, imzasız telgrafın sadrazam tarafından, Heyeti Temsilîyeye, hitaben ve cevaben yazıldığı söylendi. Bunu resmen tesbit eder, resmî ve imzalı bir iş'ar olmamakla beraber, biz böyle küçük bir noktada daha fazla tevakkufu faydalı ve caiz görmedik. Sadrazam Paşaya cevap yazmayı muvafık bulduk. 5 Teşrinievvelde yazdığımız uzun cevabın, esas noktalarını hulâsa edeyim:

Tekliflerimizin tamamen tasvip ve kabul edilmiş olduğu anlaşıldı, dedikten sonra, tarafımızdan taahhüt olunması talep edilen nikat hakkında izahat verdik ve dedik ki, "Ahvali gayrıtâbiye ve gayrikanunîyenin amel ve müsebbibi Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus, Ferit Paşa Kabinesi tarafından ika edilmiş olan gayrimeşru ef'alî harekât esbap ve müvellidatının ref'i için tarafınızdan tedabiri kat'îye ittihaz olunduğu takdirde, kendiliğinden zail olur."

"Cemiyetimizin, heyeti vükelâyı hazıraya taahhüdat ve muzaherette bulunabilmesi için evvelâ, hükümetin teşkilâtı milliyemizi hüsnü kabul eylediğini sarîh ve kat'î bir lisanla ifade etmesi lâzımdır. Aksi takdirde, emniyet ve samimiyeti mütekalibinin husul bulduğu meşkûk kalacak ve mütebayin harekât ve teşebbüsâtın zuhûru melhuz bulunacaktır."

Ali Rıza Paşanın, imzasız telgrafında; "memleketimizde usulî meşrutiyet icabınca, hakimiyeti millîye cari bulunduğu" noktasına da, filhakika öyle "ise de feshinden itibaren Meclisi Meb'usanın dört ay zarfında içtimaî kanunu esasımızın ahkâmı sarîhasından iken bugüne kadar intihabatın defatiri esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Bu hareket, Ferit Paşa Kabinesinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve kanunu esasiye tecavüzü kat'îsini teşkil eder ve kanunu cezanın maddei mahsusasına tevfiikan bir cinayet addedilerek müsebbipleri hakkında ahkâmî kanunîyenin tamamî tatbîki, hakimiyeti millîyeyi kabul ve ahkâmî kanunîyenin tatbîkını kendisi için bir vazîfei kanunîye addedecek her hükümeti meşruanın, ilk vazîfei mukaddesidir" cevabında bulduk. Ondan sonra, şu teklifleri serde başladık:

Bu karşılık yazısını verdikleri zaman dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Başbakan Paşa evinden belki yazar. Bizim bu merkezin işi Kurul dağılınca son bulur, kapanır azizim.

— Siz dediğimizi Ametçi Bey'e söyleyin.

— Ametçi Bey de gitti. Yalnızım.

— Telefonla söyleyiniz.

— Bizde şehir telefonu yok. Bununla birlikte siz telgrafi öylece saklayınız da sabahleyin resmî olarak bir şey yazdıralım Efendim.

— Başbakan Paşaya telefon edin.

— Kardeşim Başbakan Paşaya anlatamayız ki...

Olağanüstü

Babiali, 4/10/1919

Sivas Kongre Merkezi Müdürlüğüne

Erenköyünde oturan Başbakan Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmi beş geçtiği halde bulunamadı. Yapılacak haberleşmenin nasıl geçtiği zorunlu olarak yarın bilginize sunulacaktır Efendim.

Olağanüstü

Kongre Merkezine

Babiali Müdürü Hüseyin Hüsnü

İstanbul, 4/10/1919

K: Babiali müdürlüğünden de bildirildiği gibi şimdi yirmi biri yirmibeş geçeye kadar telefonda arandıkları halde Başbakan Paşa Hazretlerinin konaklarından karşılık alınmadı. Biraz sonra gene arayacağım. Karşılık alırsam derhal bildiririm. Almazsam sabah beklemek zorunlu olacaktır Efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Ekim 1919 tarihinde, imzasız telgrafın başbakan tarafından, Temsilci Kurula, yanıt olarak yazıldığı söylendi. Bunu resmî olarak saptayan, resmî ve imzalı bir bildiri olmamakla birlikte, biz böyle küçük bir noktada daha fazla durmayı yararlı ve uygun görmedik. Başbakan Paşaya karşılık yazmağı uygun bulduk. 5 Ekimde verdiğimiz uzun karşılığın, ana noktalarını özetliyeyim:

Önerilerimizin hepsinin uygun görülüp kabul edilmiş olduğu anlaşıldı, dedikten sonra, tarafımızdan üstlenilmesi istenilen noktalarla ilgili olarak açıklamalar yaptık ve dedik ki, "Olağan dışı ve kanun dışı durumların nedeni ve yaratıcısı Ferit Paşa hükümeti idi. Bu durum, Ferit Paşa hükümeti tarafından yapılmış olan meşru olmayan eylem ve davranışların nedenleriyle sonuçlarının kaldırılması için tarafınızdan kesin önlemler alınırsa, kendiliğinden ortadan kalkar."

"Derneğimizin, şimdiki bakanlar kuruluna söz vermesi ve yardımda bulunabilmesi için önce, hükümetin ulusal örgütlenmemizi iyi karşıladığını açık ve kesin bir dille söylemesi gerekir. Yoksa karşılıklı güven ve içtenliğin oluştuğu kuşku kalacak ve karşıt davranış ve girişimlerin ortaya çıkması beklenir olacaktır."

Ali Rıza Paşanın, imzasız telgrafında; "memleketimizde meşrutiyet yöntemi gereğince, ulusal egemenliğin yürürlükte bulunduğu" noktasına da gerçekten öyle "ise de dağıldığından beri Meb'uslar Meclisinin dört ay içinde toplanması anayasamızın kolay anlaşılır kurallarından iken bugüne kadar seçim kütükleri bile hazırlanmamıştır. Bu davranış, Ferit Paşa hükümetinin açıktan açığa meşrutiyeti yıkmaya yönelik bir davranıştır ve anayasaya kesin saldırı ve Ceza Kanununun ilgili maddesi uyarınca bir cinayet sayılarak neden olanlar hakkında kanun hükümlerinin bütünüyle uygulanması, ulusal egemenliği kabul ve kanun hükümlerinin uygulanmasını kendisi için bir kanun ödevi sayacak her meşru hükümetin, ilk kutsal görevidir" karşılığını verdik. Ondan sonra, şu önerileri ileri sürmeye başladık:

1) Memlekette sükûn ve asayiş olduğunu ve amali millîyenin tamamile haklı ve meşru olduğunu resmî bir beyanname ile ilân ederek milletin vahdeti umumiyesine hükûmetin de iltihak ettiğini izhar ediniz.

2) Hükûmeti sakıtının harekâtı ihanetkâranesine alet olmuş bulunan birtakım rüesayı memurîn vardır. Onları mahkemei aidesine tevdi ediniz. Harekâtı millîyeye mümanaat eden bazı sabık valiler hakkında hizmeti devlette kullanılmamaları için muamele lâzimesini yapınız. Harekâtı millîyeye hâdim oldukları için azlolunanları memuriyetlerine iade ediniz.

3) İadei rütbeleri Meclisi Millînin tasdikına iktiran etmeyen ve yegâne sebebi istihdamları birtakım mülâhazai sakimeî siyasiyeden ibaret bulunan mütekaidini, derhal eski vaziyetlerine irca ediniz. Mühim makamattı askeriyeyi ehil ellere tevdi eyleyiniz.

4) Nüzzarı sabıkadan Ali Kemal ve Adil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın, Meclisi Millî küşadında Divanı Aliye tevdi edilmek üzere, hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Müdürü Umumi Refik Halit Beyin derhal tevkifile mahkemei aidesine tevdiini, kanunun masuniyeti ve hukuku millîyenin kutsiyeti namına talep ederiz.

5) Harekâtı millîyeye iştirak etmiş veya harekâtı millîyeyi terviç eylemiş olanlar aleyhinde başlanılmış olan takimat ve tazyikata nihayet veriniz.

6) Matbuatı ecnebî sansüründen kurtarınız.

İşte Efendiler, hulâsaten saydığım bu noktalara ait mütaleat ve teklifattan sonra telgrafımızı şu tarzda ikbal eyledik: "Maruzat ve tekâlifi mesrudeye, milleti tatmin edecek cevabı sarih ve muvafık ita buyurulacağı zamana kadar, temini makasudı millîye için, milletçe itihaz edilmiş olan tedabiri filiyeye, kemakân devam zaruretinde kalınacağını ve bilcümle vilâyat ve müstakîl elviye ile mülhakatından aldığımız kararlar üzerine, kemali kat'iyetle, arzeyeriz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına", Mustafa Kemal" (Ves. 132).

Efendiler, İstanbullu muhabere, biter bitmez, derhal şu tebliğ ile memleketi vaziyetten haberdar ettim:

Tamim 5/10/1335
Şehremanetine, Matbuata

Sadrazam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki mukarreratı esasiye ve makasudı teşkilâtı millîyeyi tabîi bulmakla beraber mütalealarında bazı izahı muhtaç, cihat görüldüğünden, hükûmetle milletin hakikî olarak temini itilâfi maksadile ve bilcümle merakızın hulâsai mütaleatına istinaden ita olunan cevap ve dermeyeran edilen tekâlîf berveçhiati aynen tamim ve tebliğ olunur. Vürut edecek cevap ve ona nazaran itihaz olunacak mukarrerat derhal tebliğ olunacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesinin mevkü iktidara geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan muhaberat ve münasebatı resmîyesi hâlâ rüptür halinde, devam ediyor. Sadrazam Paşa Hazretleri, teklifatımıza cevap vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Heyeti Vükelâdan, hiç kimse, bize muhatap olmak istemiyor.

1) Memlekette dinginlik ve güvenlik bulunduğunu ve ulusal isteklerin tamamile haklı ve meşru olduğunu resmî bir bildiri ile ilân ederek ulusun genel birliğine hükûmetin de katıldığını gösteriniz.

2) Düşük hükûmetin haince davranışlarına alet olmuş bulunan birtakım üst düzey görevliler vardır. Onları ilgili mahkemelere veriniz. Millî Harekâta engel olan bazı eski valiler hakkında devlet hizmetinde kullanılmamaları için gerekli işlemi yapınız. Millî Harekâta hizmet ettikleri için işten alınanları eski görevlerine yeniden atayınız.

3) Kaldırılmadan önceki rütbeleri ile göreve alınanların Ulusal Meclisin onayından geçmeyen ve kullanılmak için tek neden birtakım kötü siyasal düşüncelerden ibaret bulunan emeklileri, derhal eski durumlarına döndürünüz (Emekli ediniz). Önemli askerî görevleri yetenekli ellere veriniz.

4) Eski bakanlardan Ali Kemal ve Adil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın, Ulusal Meclis açıldığında Yüce Divana verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Beyin hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini, kanunun dokunulmazlığı ve ulusal hakların kutsallığı adına isteriz.

5) Millî Harekâta katılmış veya bunu desteklemiş olanlar aleyhinde başlatılmış olan kovuşturma ve baskılara son veriniz.

6) Basını yabancı sansüründen kurtarınız.

İşte Efendiler, özet halinde saydığım bu noktalarla ilgili düşünce ve önerilerden sonra telgrafımızı şöyle bağladık: "Bilginize sunduklarımıza ve ileri sürdüğümüz önerilerimize ulusu inandıracak açık ve olumlu karşılık verilene dek, ulusal amaçların elde edilmesi için, ulusca alınmış olan etkin önlemlerin, eskisi gibi sürdürmek zorunda kalınacağını ve bütün iller ve bağımsız sancaklar ve bunlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine, tam kesinlikle, bilgimize sunarız.

İmza: Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Temsilci Kurulu adına, Mustafa Kemal" (Belge 132).

Efendiler, İstanbulla haberleşme, biter bitmez, hemen şu bildiriyle memleketi durumdan haberdar ettim:

Genelge 5/10/1919
Büyükşehir Belediyesine, Basına

Başbakan Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki temel kararları ve ulusal örgütlerin amaçlarını doğal bulmakla birlikte düşüncelerinde açıklanması gerekli bazı yönler bulunduğundan hükûmetle ulusun gerçekten anlaşmasını sağlamak amacıyla ve bütün merkezlerin düşüncelerinin özüne dayanarak verilen yanıt ile ileri sürülen öneriler aşağıda görüldüğü üzere olduğu gibi bildirilir. Alınacak karşılık ve ona göre verilecek kararlar hemen bildirilecektir.

Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Demeği
Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetinin iş başına geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan resmî haberleşme ve ilişkileri hâlâ kopuk. Başbakan Paşa Hazretleri, önerilerimize karşılık vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Bakanlardan, hiç kimse, bizimle görüşmek istemiyor.

Bugün, yani 6 Teşrinievvel 1335 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşayı, daveti üzerine, makamında ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e vaziyet hakkında, bilhassa hükûmetle Heyeti Temsilîye arasında, henüz itilâf edilemediğinden bahsetmiş ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabul ve tatbika amade bulduklarını anlatmış ve her halde ihtilâf çıkararak ve bunda ısrar eden tarafın, Heyeti Temsilîye olduğunu söylemiş; ihtimal ki Yunus Nadi Bey'in bizimle şahsî muarefesine binaen, te'lifi beyne tavassutunu teklif etmiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu tavassut teklifini maalmemnuniye kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşanın verdiği malûmatı esas ve hakikat telâkki ettiği ve vaziyeti ona göre mütaale eylediği şimdi bahsedeceğim telgrafnamesi müfaddından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Beyle, telgraf başında vukubulmuş olan bu muhaberemiz, yeni kabine ile bizi zahiren olsun itilâfa saik olmak noktai nazarından mühimdir. Bu sebeple müsaade buyurursanız biraz izah edeceğim.

Harbiye Nazırı Paşanın beni telgraf başına davet ettiğini haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makina başına gittim.

İstanbul — Harbiye telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey Zatı Devletinizle görüşmek istiyor Efendim, denildikten sonra, Harbiye telgrafhanesinde makina başında hazırım! dendi. Hazır olan kimdir? dedim.

Telgrafçı — Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşanın Yaveri Cevat Rifat Bey vardır Efendim. Nazır Paşayı istediler mi, yoksa.. izahında bulundu.

— Kendilerile şimdi görüşürüz. Yalnız, beni, telgrafa davet ettikleri zaman Nazır Paşa istiyor demişlerdi. Davet eden Nazır Paşa mıdır, yoksa zatı âlileri mi? Yunus Nadi Bey — Nazır Paşanın müsaadesile ve yaveri vasıtasile Harbiye merkezinden, Zatı Devletlerini aradık. Bundan galattır Efendim, dedi.

Ben — Teşekkür ederim. Buyurun! dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey mütaaleatına şu mukaddemeyi yaptı: "İradei millîyenin, hakimiyeti milleti infaz etmesi neticei meşkûresi olarak meydana gelen takallüp üzerine, burada teşekkül eden hükûmetle, teşkilâtı millîye arasında ahengi ittihat husulünün gecikmeyeceğine hükmetmiş idim. Tahkikatım neticesinde henüz, bir iki noktada ihtilâf bulunduğunu anladım. Bu ahengin teahhuru husulü, dahilen ve haricen iyi olmayacağı cihetle, bazı maruzatta bulunmayı vazife addettim...."

Ondan sonra, şimdi hulâsa edeceğim noktalara ait malûmat ve mülâhazalarını, birinci mesele olarak zikrettiler.

1) Ferit Paşa Kabinesinde bulunmuş olan bazı zevatın bu kabineye iştiraklerinden dolayı suinazarla görülmelerine mahal olmadığını ve Abuk Paşanın Ferit Paşa Kabinesinin iskatında rol oynadığını;

2) Rıza Paşa Hükûmetinin, intikal devresi hükûmeti olduğunu, hayatının intihabatı teşriiye neticesine kadar devam edebileceğini;

3) Hükûmeti hazıra emel ve metalibi millîyenin kâffesini hüsnü telâkki etmek ve hüsnü intacına da sâyeylemek hususunda en ufak şüpheye mahal vermemekte olduğunu beyan ve,

4) Hususile, Cemal ve Abuk Paşalar gibi zevatın, hükûmette teşkilâtı mil-

Bugün, yani 6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi bey arkadaşımız, Savaşşleri Bakanı olan, Cemal Paşayı, çağırması üzerine, dairesinde görmeye gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e durum hakkında, özellikle hükûmetle Temsilci Kurul arasında, daha anlaşma sağlanmadığından söz etmiş ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabule ve uygulamaya hazır bulduklarını anlatmış ve her durumda anlaşmazlık çıkararak ve bunda direnen tarafın, Temsilci Kurul olduğunu söylemiş, belki de Yunus Nadi Bey'in bizimle kişisel tanışıklığı dolayısıyla, arabuluculuk yapmasını önermiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu aracılık önerisini kıvançla kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşanın verdiği bilgileri temel ve gerçek saydığı ve durumu ona göre yorumladığı şimdi sözünü edeceğim telgrafından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Beyle, telgraf başında yapılan bu görüşmemiz, yeni hükûmet ile bizim görünüşte bile olsa anlaşmamıza etki yapmak açısından önemlidir. Bu nedenle izniniz olursa biraz açıklayacağım.

Savaşşleri Bakanının beni telgraf başına çağırıldığını haber verdiler. Dairemizde bulunan makina başına gittim.

İstanbul — Savaşşleri telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey sizinle görüşmek istiyor Efendim, denildikten sonra, Savaşşleri telgrafhanesinde makina başında hazırım dendi. Hazır olan kimdir? dedim.

Telgrafçı — Yunus Nadi Bey ve yanında Bakanın yaveri Cevat Rifat Bey vardır Efendim. Bakanın mı istediniz, yoksa ... açıklamasında bulundu.

— Kendilerile şimdi görüşürüz. Yalnız, beni, telgrafa çağırıldıkları zaman Bakan istiyor demişlerdi. Çağırarak Bakan mıdır, yoksa siz mi?

Yunus Nadi Bey — Bakanın izni ve yaveri aracılığı ile Savaşşleri merkezinden, sizi aradık. Yanlış anlaşılmıştır Efendim, dedi.

Ben — Teşekkür ederim. Buyurun dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey düşüncelerine şu giriş yaptı: "Ulusal isteğin ulusun egemenliğini etken kılmasının mutlu sonucu olarak meydana gelen değişiklik üzerine burada kurulan hükûmetle, ulusal örgütler arasında uyumlu bir birlik oluşmasının gecikmeyeceği kanısına varmıştım. Soruşturmalarım sonucu hâlâ, bir iki noktada anlaşmazlık bulunduğunu anladım. Bu uyumun gecikmesi, iç ve dış açısından iyi olmayacağından, bâzı şeyleri sizin bilginize sunmayı ödev saydım."

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalara değinen bilgi ve düşüncelerini, birinci sorun olarak bildirdiler.

1) Ferit Paşa hükûmetinde bulunmuş olan bazı kişilerin bu hükûmete girmelerinden dolayı kötü gözle görülmelerine yer olmadığını ve Abuk Paşanın Ferit Paşa hükûmetinin düşürülmesinde rol oynadığını;

2) Rıza Paşa hükûmetinin, geçiş devresi hükûmeti olduğunu, hayatının meb'us seçimleri sonuçlanıncaya kadar devam edebileceğini;

3) Şimdiki hükûmet ulusun umut ve isteklerinin hepsini iyi karşılamak ve iyi sonuçlanmasına da çalışmak konusunda en ufak kuşkuya yer vermemekte olduğunu bildirdiler ve,

4) Özellikle, Cemal ve Abuk Paşalar gibi kişilerin, hükûmette ulusal örgüt-

liyenin bir murahhası ve kâfili gibi telâkki olunmalarında tereddüde mahal yoktur, hükmünü ita ettiler.

İkinci mesele olarak da; Yunus Nadi Bey, eşhasa taallûk eden kısma temas ettiler; bunda tamamen bizimle hemhis olmakla beraber "biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim" dedi ve noktai nazarını, muvaffakiyeti milliyenin husule getirdiği tesirâtı hasenenin bazılarınca intikamculukla tefsir olunarak, şaibedar olmaktan masun bulundurulması mühim olduğu mütaleasile tavih etti.

Yunus Nadi Bey, "heyeti hazırai hükûmetin erkânile vukubulan temaslarından teşkilâtı millîye metalibinin tamamii icra ve infazına azmetmiş olduğu müsteban oluyor" dedikten sonra, şu malûmatı verdi:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün neşredilecek beyannamede bu cihetin zaten kâfi derecede musarrah olduğunu ve ancak beyanname, lisani resmî hükûmetle yazıldığına göre her taraf nazarı dikkate alınarak dercedilmiş, surî birkaç kelimeye atfı ehemmiyet olunmaması lâzımgeldiğini beyan eyledi."

Yunus Nadi Bey, sadrı cedidin ve hükûmetinin - her türlü suitefahhümü izale için - teşkilâtı millîye erkânının irae edeceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri hususundaki arzuyu samimîsini bildirdikten sonra, bütün mütaleatını şu cümle ile hulâsa eyledi: "Halen, bendenizin en ziyade lâzım addettiğim cihet buhranın gayrimünhal ve müşevveş bir vaziyette temadi etmemesinden ibarettir" (Ves. 133).

Yunus Nadi Bey, mütalâama intizar eylediğini söylediği için, ben de şu cevabı verdim:

Yunus Nadi Beyefendiye

Sivas, 6/10/1335

Heyeti Temsilîyece Sadrazam Paşa Hazretlerine vukubulan teklifatı esasiye ve tâliye ve müşarileyhin Heyetimize verdiği cevap, bilhassa bu cevabın son fıkraları manzuru âliniz oldu mu? Beyanat ve mütaleatı aliyelerinden bu yazıları görmemiş olduğunuza ve tekliflerimizin mahiyet ve samimiyeti tamamen anlaşılmamış olanlar tarafından zatı âlinize hikâye edilmiş olduğuna hükmediyoruz. Bu sebeple, esas hakkında burada müdavelei efkârı müşkül görüyoruz. Yalnız şahsî olan mütaleatı aliyelerinde bazı noktaları tenvir maksadile berveçhiati sura ile itayi izahat olunur:

Yeni kabine ile teşkilâtı milliyemiz arasında, ahengi itihat husulünün gecikmeyeceğine, biz de, hüküm vermekte idik. Bunun, teahhuru sebebini bizde değil, yeni kabinenin dört gündenberi göstermekte olduğu tavrı mütereddite aramak lâzımdır. Yeni kabine ile aramızda ihtilâf olduğunu dahi, yeni kabine bildirmemiştir. Yeni kabinede ipka edilen eski nazırların namusları hakkında şüphe etmemekle beraber, eski kabinenin harekâtı cinayetkâranesine bile rek veya bilmiyerek iştirak eylemiş oldukları nazarı dikkate tutulacak mühim bir noktadır. Abuk Paşanın kabinenin iskatında yapmış olduğu rol meçhulümüzdür. Biz, neticeyi temin eden kuvveti pek iyi biliriz. Bizim maksadımız, bu hükûmeti tasavvur buyurulduğu gibi, intikal devresi hükûmeti gibi telâkki etmek değildir. Bilâkis mukadderatı milleti takrir edecek ve sulhü yapacak en mühim bir heyet olabilmesini temenni ederiz. Menafîi esasiyei milliyemizde ağıyarın bizce hiç ehemmiyeti yoktur. Biz, hattı hareketimizi ağıyarın dedikodusuna uydurmak zâfını merdut görenlerdeniz. Dahilî ve haricî vaziyete bütün vuzuhile vâkıfız. Attığımız hatve tesadüfî değil, amik düşüncelere ve mefîn esaslara ve umum milletin teşkilâtı muntazama tâbi kuvvei hakikiyesine ve azmü iradesine müstenittir. Millet, hakimiyetini bütün manasile bütün cihana tanıttırmaya kararı kat'î vermiştir. Bunun için de, her yerde, her türlü tedabir alınmıştır. Hükûmeti hazıranın amal ve metalibi milliyeyi hüsnü telâkki ve intaca sâyeylemesini talep ederiz. Çünkü başka türlü icrayı hükûmet edemez. Abuk Paşayı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşadan teşkilâtı milliyemizin murahhası olmaktan başka bir şeye intizar etmeyiz. [Efendiler, şunu izah etmeliyim ki, Cemal Paşa bizim murahhasımız değildi ve böyle bir vaziyet ve vazifenin kendisine verilmesine malûmunuz olan tarzı hareketinden dolayı

lerin bir delegesi ve güvencesi gibi sayılmalarında kuşkuya yer yoktur, yargısına vardılar.

İkinci sorun olarak da; Yunus Nadi Bey, kişilere ilişkin bölüme değindiler; bunda tamamen bizimle aynı duyguda olmakla beraber "biraz ılımlılık salık vermeye cesaret edeceğim" dedi ve görüşünü, ulusal başarının yaptığı iyi etkilerin bazılarınca oçalmak istemek gibi yorumlanarak lekelenmekten korunmasının önemli olduğu düşüncesile açıkladı.

Yunus Nadi Bey, "şimdiki bakanlar kurulu üyeleriyle yapılan görüşmelerden ulusal örgütlerin isteklerini tamamının yapıp uygulanmasına kuvvetle karar vermiş olduğu anlaşılıyor" dedikten sonra, şu bilgileri verdi:

"Savaş İşleri Bakanı Cemal Paşa, bugün yayımlanacak bildiriye bu yönün zaten yeterince belirtilmiş olduğunu ve ancak bildiri, hükûmetin resmî diliyle yazıldığına göre her yön dikkate alınarak yazılmış olduğunu, göstermelik birkaç kelimeye önem verilmemesi gerektiğini söyledi."

Yunus Nadi Bey, yeni başbakanın ve hükûmetinin - her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için - ulusal örgütleri ileri gelenlerinin göstereceği bir heyetle doğrudan doğruya ilişki kurmak yolundaki içten isteğini bildirdikten sonra, bütün düşüncelerini şu cümle ile özetledi: "Şimdi, benim en çok gerekli saydığım konu bunalımın çözümlenmesi ve karmaşık bir durumda sürüp gitmemesinden ibarettir" (Belge 133).

Yunus Nadi bey, düşündüklerimi belirtmemi beklediğini söylediği için, ben de, şu karşılığı verdim:

Yunus Nadi Beyefendiye

Sivas, 6/10/1919

Temsilci kurul tarafından Başbakan Paşa Hazretlerine yapılan temel ve ikinci derecede öneriler ve onun kurulumuza verdiği yanıtı, özellikle bu karşılığın son bölümlerini gördünüz mü? Söylediklerinizden ve düşüncelerinizden bu yazıları görmemiş olduğunuza ve önerilerimizin nitelik ve içtenliği tam olarak anlaşılmamış olanlar tarafından size anlatılmış olduğu yargısına varıyoruz. Bu nedenle, esas üzerinde burada görüş alışverişinde bulunmak zor oluyor. Yalnız kişisel olan düşüncelerinizdeki bazı noktaları aydınlatmak amacıyla, aşağıda sıra ile açıklamalar yapılmıştır:

Yeni hükûmet ile ulusal örgütlerimiz arasında, birlik düzeninin oluşmasının gecikmeyeceğine, biz de, inanmakta idik. Bunun, gecikmesi nedenini bizde değil, yeni hükûmetin dört gündenberi göstermekte olduğu kararsız davranışta aramak gerekir. Yeni hükûmet ile aramızda anlaşmazlık olduğunu bile, yeni hükûmet bize bildirmemiştir. Yeni hükûmette yerlerini koruyan eski bakanların namusları hakkında kuşku olmamakla beraber, eski hükûmetin canice davranışlarına bilerek veya bilmiyerek katılmış olmaları dikkate alınacak önemli bir noktadır. Abuk Paşanın hükûmetin düşürülmesinde yapmış olduğu rolü bilmiyoruz. Biz, sonuç almayı sağlayan gücü pek iyi biliriz. Bizim amacımız, bu hükûmeti sanıldığı gibi geçici dönem hükûmeti saymak değildir. Tersine ulusun kaderini kararlı kılacak ve barış yapacak en önemli bir kurul olabilmesini isteriz. Ulusumuzun temel çıkarlarında yabancıların bizce hiç önemi yoktur. Biz, tutacağımız yolu yabancıların dedikodusuna uydurmak güçsüzlüğünü kötü görenlerdeniz. İç ve dış durumu bütün açıklığı ile biliyoruz. Attığımız adım rastlantı değil, inceden inceye düşünmelere ve sağlam temellere ve tüm ulusun düzenli örgütlerine bağlı gerçek gücüne ve dayancına ve iradesine dayanmaktadır. Millet, egemenliğini bütün anlamı ile bütün dünyaya tanıttırmaya kesin karar vermiştir. Bunun için de, her yerde her türden önlem alınmıştır. Şimdiki hükûmetin ulusal umut ve istekleri iyi karşılayıp sonuçlandırmaya çalışmasını isteriz. Çünkü başka türlü hükûmet edemez. Abuk Paşayı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşadan ulusal örgütlenmemizin delegesi olmaktan başka bir şey beklemeyiz. (Efendiler, şunu açıklamalıyım ki, Cemal Paşa bizim delegemiz değildi ve böyle bir durum ve ödevin kendisine verilmesine bildiğiniz davranış biçimi

ciheti münasebet de yoktu. Ancak Yunus Nadi Beyin telgrafında Cemal Paşanın murahas gibi telâkkisinde tereddüde mahal yoktur denilmiş olmasından bunu arzu ettiğine zâhip ve emrivaki halinde tevcih olunmuştur.] Ve nazır olur olmaz kendilerinin herkesten evvel bilâvasıta bizimle temasa gelip vaziyeti hakikiyeyi anlıyacağını ve ona göre hükûmetle teşkilâtı millîyenin noktai nazarlarını tevhide tevessül edeceğini ümit ediyorduk. Halbuki henüz böyle bir temastan müctenip olduğu görülüyor. Bizim yeni kabineye karşı vukubulan tekâlif ve metalibimiz, şahsî ve indî olmayıp bilcümle vilâyat ve elviyei müstakille ile mülhakatının ve beş kolordu kumandanının ve teşkilâtı millîyeye sadık rüesayi memurünün Heyeti Temsilîyemize bildirdikleri tekliflerin, Heyeti Temsilîyemizce hükûmeti mümkün olduğu kadar müşkül vaziyete sokmamak ciheti nazarı dikkate alınarak istihraç edilmiş hulâsatülhulâsasıdır. Ve bu tekâlif ve metalipe tasavvur ve tasvir buyurduğumuz me hazir yoktur. Hükûmet, Heyeti Temsilîyemizle, samimî ve ciddî münasebet ve müdavelei efkârda bulunduğu takdirde, vukubulmuş olan metalip ve teklifatın hükûmetçe kabili tatbik olabilecek şekil ve zamanını takdir etmekte hiçbir hail yoktur. Yalnız Sadrazam Paşanın, Heyeti Temsilîyemize 4 Teşrinievvelde vukubulan cevabî telgrafındaki son fıkralar calibi nazarı dikkattir. Eğer teşkilâtı meşruai millîyemiz ve bunun resü idaresinde bulunanlar, gayrimeşru ve gayrikanunî tanınmak zihniyeti idame olunacak ise, hiçbir imkânı itilâf bulunamayacağına şüphe yoktur. Bugün neşredileceğini bildirdiğiniz beyannamede teşkilât ve harekâtı millîyemiz hakkında, her ne sebep ve suretle olursa olsun, münekkidane bir lisan kullanıldığı takdirde ve bu suret, surî birkaç kelimeye munhasır kalsa bile, tarafımızdan, derhal her türlü itilâf imkânı münselip olmuş telâkki edilecektir ve zaten hükûmeti merkezîye, Heyeti Temsilîye ile tamamen anlaşmadıkça, beyannamesi hiçbir taraftan alınmayacaktır. Belki İstanbulla münhasır kalabilir.

Heyeti Temsilîyemiz, bilcümle vilâyat ve elviyei müstakille namuna mahallerinde milletin ârayı umumîyesile intihap olunmuş mümessillerden müteşekkil ve Erzurum ve Sivasta içtima eden heyeti umumîyeler tarafından tefrik ve intihap olunmuş bir heyeti meşruai millîyedir. Kabiliyet ve kudreti temsiliyesi de asarı filiyesile meydandadır. Meclisi Meb'usan içtima ile bilfiil murakabeye başlayacağı güne kadar, Heyeti Temsilîyenin mukadderatı millet ve memleketle alâkadar bulunması zarurîdir. Hükûmetin, Heyetimizle temas ve münasebeti samimîyesi bittabi kendi mevki ve kuvvetini takviye edecektir. Aynı ayrı istikametlerde yüründüğü takdirde menafîi memleket ve millet için calibi me hazir olacağı tabiidir.

Biz, bugünkü kabinede, bilhassa vücutları memleket ve millet için nâfi olacağına kani bulunduğumuz bazı zevatın, sabıka olduğu gibi birer birer kabineden çıkarılması tarzındaki son usul kabine manevralarına maruz kaldıklarını görmek istemeyiz. [Efendiler, bu dediğimizizin vukuunu göreceksiniz] Sivasta münakit bulunan Heyeti Temsilîye, hükûmetle bizzat doğrudan doğruya, en samimî temasta bulunmaya hazır ve müheyyadır. Bu vazifeyi, başkalarına tevdi etmek salâhiyetine malik değildir. Hükûmetle itilâfı tam hâsıl olduğu takdirde, temasına teshil ve temini için başka çareler dahi düşünülebilir. Hulâsa, müşevves vaziyetin âcilen bertaraf edilmesi; evveleminde hükûmetin kendisine arz ve teklif ettiğimiz tarzda bir beyannamesinin, surî kelimelerle değil, samimî bir lisan ile neşrine ve tekâlifî sairenin hüsnü telâkki edilip infaz edileceğine dair sadaretin maruzatımıza doğrudan doğruya cevap ita etmese, mümkün olacaktır. Yoksa hâlâ Refik Halit Bey tarafından telgraflarımız ve beyannamelerimiz kontrol, sirkat ve tevkif edilirken, hükûmetin samimiyetinden bahs olunması, bize pek garip geliyor.

Hükûmet bu mütereddit vaziyetinde birkaç gün daha devam edecek olursa, milletin nazarında henüz taayyün edemiyen emniyet ve itimadî büsbütün selbe sebebiyet verecektir. Her taraftan aldığımız telgraflarda, hükûmeti cedidenin şayanı emniyet olup olmadığına dair sualler sorulmaktadır. Arzı ihtiram ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim malûmat ve izahattan hakikî vaziyeti anladı. Bizimle muhabereye devamla lüzum görmedi. Bilâkis yeni hükûmeti ve hassaten Cemal Paşayı irşada çalışmış... Filhakika, izah edeceğim veçhile, zahiren olsun, bir itilâf vaziyet ve manzarası teessüs etti.

nedenile de yer yoktu. Ancak Yunus Nadi beyin telgrafında Cemal Paşanın delege gibi sayılması kararlılığa yer yoktur denilmiş olmasından bunu istediğini sanarak ve oldu bitti şeklinde delegelik verilmiştir.) Ve bakan olur olmaz, kendisinin herkesten önce doğrudan doğruya bizimle ilişki kurup gerçek durumu anlıyacağını ve ona göre hükûmetle ulusal örgütlerin görüşlerini birleştirmeye girişeceğini umuyorduk. Oysa hâlâ böyle bir ilişkiden kaçındığı görülüyor. Bizim yeni hükûmete yaptığımız öneri ve bildirdiğimiz isteklerimiz, kişisel ve temelsiz olmayıp bütün iller ile ve bağımsız sancaklar ve bunlara bağlı yerler ile beş kolordu komutanının ve ulusal örgütlere bağlı üst düzey görevlilerin Temsilci Kurulumuza iletikleri önerilerden, Temsilci Kurulumuzca hükûmeti elden geldiğince zor duruma sokmamak yönü dikkate alınarak çıkarılmış özetlerin özetiştir. Ve bu önlemler ve isteklerde varsandığınız ve anlattığınız sakıncalar yoktur. Hükûmet, Temsilci Kurulumuzla, içten ve ciddi ilişkiler ve düşünce alışverişinde bulunursa, yapılmış olan istekler ve önerilerin hükûmetçe uygulanabilecek şekil ve zammını kararlaştırmaya hiç engel yoktur. Yalnız Başbakanın, Temsilci Kurulumuza 4 Ekimde gönderdiği yanıt telgrafındaki son bölümler dikkat çekici niteliktedir. Eğer meşru ulusal örgütlenmemiz ve bunun yönetiminin başında bulunanlar, meşru olmayan ve kanun dışı olarak tanımlanmak düşüncesi sürdürülecek ise, hiçbir anlaşma olanağı bulunamayacağına kuşku yoktur. Bugün yayımlanacağını bildirdiğiniz bildiride, ulusal örgütlerle ulusal harekâtımız hakkında, herne sebep ve şekilde olursa olsun, yerici bir dil kullanılır ise ve yerme, önemsiz birkaç kelimedenden ibaret kalsa bile, tarafımızdan derhal her türlü anlaşma olanağı kalkmış sayılacaktır ve zaten İstanbul hükûmeti, Temsilci Kurul ile tamamen anlaşmadıkça, bildirisi hiç bir yerden alınmayacaktır. Belki sadece İstanbuldan alınabilir.

Temsilci Kurulumuz, tek mil iller ve bağımsız sancaklar adına oralarda ulusun genel oyu ile seçilmiş temsilcilerden oluşmuş ve Erzurum ve Sivasta toplanan genel kurullar tarafından ayrılıp seçilmiş meşru ulusal bir kuruldur. Temsil etme yetenek ve gücü de yaptıklarıyla meydandadır. Meb'uslar Meclisi toplanıp etkin olarak denetime başlayacağı güne kadar, Temsilci Kurulun ulus ve ülkenin kaderi ile ilgilenmesi zorunludur. Hükûmetin, Kurulumuzla açık açık görüşmesi ve içten ilişkilerde bulunması elbette kendi durum ve gücünü kuvvetlendirecektir. Aynı ayrı yönlerde yürür ise ülke ve ulus çıkarları açısından sakıncalar doğuracağı doğaldır.

Biz, bugünkü hükûmette, özellikle orada bulunmalarının memleket ve millet için yararlı olacağına inandığımız bazı kişilerin, eskiden olduğu gibi birer birer hükûmetten çıkarılması yolundaki son sistem hükûmet manevralarıyla karşılaştıklarını görmek istemeyiz. (Efendiler, bu dediğimizimizin olduğunu göreceksiniz) Sivasta toplanmış bulunan Temsilci Kurul, hükûmetle doğrudan doğruya, en içten ilişkilerde bulunmaya hazır ve bunu candan istemektedir. Bu ödevi, başkalarına vermek yetkisi yoktur. Hükûmetle tam anlaşma olursa, ilişkinin kolaylaştırılıp sağlanması için başka çareler de düşünülebilir. Özetle, karmaşık durumun tezelenmesi giderilmesi; herşeyden önce hükûmetin kendisine bildirdiğimiz ve önerdiğimiz şekilde bir bildirinin, göstermelik kelimelerle değil, içtenlikli bir dille yayımlanması ve öteki önerilerin iyi karşılanıp yerine getirileceği hakkında başbakanlığın sorularımıza doğrudan doğruya karşılık vermesiyle, gerçekleşebilecektir. Yoksa hâlâ Refik Halit Bey tarafından telgraflarımız ve bildirimlerimiz kontrol edilir, çalınır, durdurulurca, hükûmetin içtenliğinden söz edilmesi, bize pek tuhaf geliyor.

Hükûmet bu kararsız durumda birkaç gün daha sürdürecektir olursa, milletin gözünde hâlâ oluşmamış olan inan ve güvenin tümüyle yok olmasına neden olacaktır. Her taraftan aldığımız telgraflarda, yeni hükûmetin güvenilir olup olmadığı hakkında sualler sorulmaktadır. Saygılar sunarım kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim bilgi ve yaptığım açıklamalardan gerçek durumu anladı. Bizimle haberleşmeyi sürdürmeye gerek duymadı. Akşine yeni hükûmete ve özellikle Cemal Paşaya doğru yolu göstermeye çalışmış... Gerçekten, açıklayacağım gibi, görünüşte olsun, bir uzlaşma durumu ve görünümü belirdi.

Efendiler, 6 Teşrinievvel 1335 günü de geçti. Biz, mevcut tedabirin ehemmiyet ve dikkatle idamesi lüzumunu tamamen emrettik (Ves. 134).

Efendiler, Yunus Nadi Beyle, muhaberemizin ferdasında, nihayet sadrazamdan cevap değil, fakat Cemal Paşadan şu telgrafnameyi aldık:

Harbiyeden, 7/10/1335 saat: 12:7 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Cemal Paşa kabine namına iradei milliyeye mugayir hareketten tavakki olunacağını taahhüt ediyor

Şimdiye kadar olan muhaberatin hulâsası:

1- Kabine, sizinle mütehidülefkâr ve iradei milliyenin hakimiyetini, kabul eder. Ancak bir intikam kabinesi olmaktan tehaşi eder. Kabahatillerin tecziyesini şekli kanunîde icra etmeyi dahi muvafık görüyor.

2- Zarara uğramış valilerin mağduriyetlerini ref'i ve tazmin, ehil olanların intihap, bilhassa tayin ve ordunun şeref ve intizamını iade etmeyi tamamen deruhde eder.

3- Devletin harice karşı şeref ve haysiyetini iade için iradei milliyeye ve Heyeti Temsilîye istinat edecektir.

4- Heyeti Temsilîyenin murahhası sıfatile ve bütün samimî ve hürmetkâr bir his ile arz ediyorum ki, Heyeti Temsilîyenin hem hariç ve dahile karşı hâkim manasını vermeksizin kabineye muzahir halinde kalmasını ister ve bu büyük kuvvetin faidesini takdir eder. Evveliminde, telgrafların mütekebilen ve serbest keşidesini ve ipkaen ve müceddeden tayin olunacak vali ve kumandanların hemen hareket edebilmesini, bilhassa kabul edilen yeni İntihabi Meb'usan Kanununun tevzi ve ilân edilebilmesini pek faydalı görür.

5- İradei milliyeye mugayir hareketten tavakki olunacağını taahhüt eder isem, teferruatın şekil ve zamanı kalır ki, pek kolay olacağına itimadım vardır. İstihlâsı vatana matuf gayenin husulüne, elbirliğile hemen çalışabilmek için, teferruat üzerinde ısrar olunmamasını, muaveneti devletlerini bekler (a m h s n y) pek rica eyler ve bütün rüfekayi kirama da arzı hürmet eylerim.

Harbiye Nazırı Cemal

Bu telgrafta derakap, müspet ve samimî olan şu cevabımızı verdik:

Şifre

Sivas, 7/10/1335

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: Beyanatı Devletlerine madde madde sıra ile, berveçhiati arzı cevap olunur:

1- Kabinenin bizimle müştereken ve mütehidin, iradei milliyenin hakimiyeti esasını kabul buyurmasına, millet namına, arzı teşekkür eyleriz. Kabinenin ve Heyeti Temsilîye ve bütün teşkilâtı milliyemizin intikamculukla şaibedar olması, bizce dahi, fevkalâde şayanı tevakki ve tehaşidir. Bu noktada ve kabahatillerin şekli kanunîde tecziyeleri lüzumunda dahi, kabine ile tamamen hemfikiriz.

2- İkinci madde muhteviyatından dolayı da hassaten teşekkür ederiz. Vukubulmuş olan maruzatta, bu noktanın tasrihine görülen lüzum şu idi:

Amal ve hareket milliyeye muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından tecrit edilen bazı vali ve kumandanlar, şekle riayet mülâhazasıyla, velev muvakkaten olsun, memuriyetlerine iade edildikleri takdirde, mahallerince kabullerine imkân görülemediğinden nüfuzu hükûmete karşı riayetsizlik vuku bulabilir endişesi idi.

3- Üçüncü madde, bilhassa mucibi şükrandır. İnşallah mütehidin ve mütefikân, vatan ve milletimizin saadet ve selâmetini temin müyesser olur.

4- Kemali samimiyet ve büyük teminatla arz ederiz ki, kabine ibraz buyurduğu ciddiyet ve samimiyetine mukabil Heyeti Temsilîye; ne dahile ve ne harice karşı, hiçbir vakit hâkim vaziyeti almayacak, bilâkis mütehidin kabul buyrulan nikati nazır dairesinde, hükûmetin nüfuz ve kuvvetini tahkim ve takviyeyi, vatan ve milletin selâmeti için, vazife addedecektir. Bu hususta kat'iyen şüphe ve tereddüt buyurulmamasını arz ve rica ederiz. Bilhassa zatı devletlerinin, nizamnamemizin sekizinci maddesi mucibince, doğrudan doğruya Heyeti Temsilîyemiz azası sıfatile, kabinede murahhas bulunmaları, tarafeynin icraat ve mukarreratında temini mutabakatı kâfil olacağı cihetle baisi memnuniyettir.

Efendiler, 6 Ekim 1919 günü de geçti. Biz, var olan önlemlerin önemi ve özenle sürdürülmesi gerektiğini bildirdik (Belge 134).

Efendiler, Yunus Nadi Beyle, haberleşmemizin ertesi günü, sonunda, Başbakanın yanıt değil, ama Cemal Paşadan şu telgrafı aldık:

Harbiyeden, 7/10/1919 saat 12:7 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şimdiye kadar olan haberleşmelerin özeti:

1 - Hükûmet, sizinle düşünce birliğindedir ve ulusal iradenin egemenliğini, kabul eder. Ancak bir öcalma hükûmeti olmaktan çekinir. Suçluların cezalandırılmasını kanuna uygun şekilde yapmayı da uygun görüyor.

2 - Gadra uğramış valilerin uğradıkları haksızlıkların giderilmesini ve tazmin etmeyi, yetenekli olanların seçilip özellikle atanmalarını ve ordunun onur ve düzenini yeniden sağlamayı tümüyle üzerine alır.

3 - Devletin dışı karşı şeref ve onurunu yeniden sağlamak için ulusal iradeye ve Temsilci Kurula dayanacaktır.

4 - Temsilci Kurulun delegesi olarak ve tamamen içten ve saygılı bir duygu ile bilginiye sunuyorum ki, Temsilci Kurulun, hem dışarıya ve hem içeriye karşı egemen olduğu anlamına gelmeksizin, hükûmete yardımcı durumda kalmasını ister ve bu büyük gücün değerini bilir. İlk iş olarak, telgrafların karşılıklı olarak ve serbestçe çekilmesini ve eski yerleri korunarak görevlendirilecek ve yeniden atanacak komutanların hemen yola çıkabilmelerini, özellikle kabul edilen yeni Meb'usların Seçimi Yasasının dağıtılıp ilân edilebilmesini pek yararlı görür.

5 - Ulusal isteğe aykırı davranışlardan sakınılacağına söz verir isem, ayrıntıların şekil ve zamanı kalır ki, pek kolay olacağına güvenirim. Yurdu kurtarma amacının gerçekleşmesine elbirliğiyle hemen çalışabilmek için, ayrıntılar üzerinde direnilmemesine, yüksek yardımlarınızı bekler (a m h s n y) çok rica eder ve bütün değerli arkadaşlara da saygılarımı sunarım.

Savaşışleri Bakamı Cemal

Bu telgrafta hemen, olumlu ve içten olan şu yanıtımızı verdik:

Şifre

Sivas, 7/10/1919

Savaşışleri Bakamı Cemal Paşa Hazretlerine

K: Bildirdiklerinize madde madde sıra ile, aşağıdaki karşılık sunulur:

1 - Hükûmetin bizimle ortaklaşa ve birlik halinde, ulusal isteğin egemenliği ilkesini kabul etmesine, millet adına, teşekkürler sunarız. Hükûmetin ve Temsilci Kurul ile bütün ulusal örgütlerimizin öç alıcılıkla lekelenmesi, bizce de pek çok sakınılacak ve korkulacak bir şeydir. Bu noktada ve suçluların kanun yoluyla cezalandırılmaları gereğinde de, hükûmetle tamamen aynı düşüncededeyiz.

2 - İkinci maddededekilerden dolayı da, özellikle teşekkür ederiz. Yaptığımız sunularda, bu noktanın belirtilmesine şu nedenle gerek duyulmuştu:

Ulusal isteklerle Millî Harekâta karşı gelmeleri dolayısıyla, ulus tarafından görevden uzaklaştırılan bazı vali ve komutanlar, şekle uymak düşüncesiyle, geçici olsa bile gene aynı göreve getirilirse, oralarca kabullerine olanak görülemediğinden hükûmet erkine karşı uyumsuzluk hali olabilir kaygısı idi.

3 - Üçüncü madde, özellikle teşekkür değer. Allahın izni ile birleşmiş ve anlaşmış olarak, yurdumuzun ve ulusumuzun mutluluk ve esenliğini sağlarız.

4 - Bütün içtenliğimizle ve büyük güvenle bilginiye sunarız ki, hükûmetin gösterdiği ciddilik ve içtenliğe karşı Temsilci Kurul; ne içeride ve ne dışarıya karşı, hiçbir vakit üstün durum almayacak, tersine birlikte kabul edilen görüşler çerçevesinde, hükûmetin etki ve gücünü kuvvetlendirip arttırmayı vatan ve ulusun esenliği için, ödev sayacaktır. Bu konuda kesinlikle kuşku duyulmaması ve kararsız kalınmamasını diler ve rica ederiz. Özellikle sizin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi uyarınca, doğrudan doğruya Temsilci Kurulumuzun, üyesi olarak, hükûmette delege bulunmanız, iki tarafın yaptıklarında ve kararlarında karşılıklı uygunluğun garantisini olacağından sevindiricidir.

Cemal Paşa hükûmet adına ulusal isteğe aykırı davranışlardan sakınılacağına söz veriyor

Artık kabine ile teşkilâtı milliyetimiz arasında, her noktada mutabakat ve itilâfi enzar hâsıl olduğu tahakkuk eylediğine nazaran, bittabi, muhaberat hususunda vazolunan takyidatın refedileceği tabiidir. Ancak Heyeti Temsilîye, bütün Anadolu ve Rumelideki teşkilât merakizile muhafazai irtibat mecburiyetinde olduğundan, servis tarzında vukubulmakta olan muhaberatı telgrafiyemizin kemakân devamına müsaade buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Burada şunu da arz ederim ki, hükûmet evamirini tebliğ başladığı dakikada hiçbir tarafta bir gûna haile tesadüf etmemek ve bu suretle zerre kadar nüfuzu kesredilmemek lâzîmeden bulunmakla bu hususun temini için Heyeti Temsilîye tarafından icab edenlere lüzumu gibi tebligata bulunabilmek maksadile, kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz. Heyeti Temsilîye tarafından yapılacak tebligata esas olmak, millete emniyet bahşetmek üzere neşrinin rica eylediğimiz kabine beyannamesinin mahrem olarak kablennişir bir suretinin heyetimize lütuf buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Çünkü bu beyannamede, bir kelime, milletçe sui fehühümâtın idamesini mucip olabileceğini ve Heyeti Temsilîyeyi de millete karşı pek müşkül bir vaziyette bırakabileceğini kemali samimiyetle arz ederiz.

Heyeti Temsilîye tarafından zatı şahaneyle takdim olunacak bir arizai şükranive ile millete yapılacak tebligat suretini kable icra zatı devletlerine şimdi arzedeceğiz ve bunların muhteviyatına dair kabinenin vukubulacak mütaaleatı, hürmetle nazarı dikkate alınacaktır.

Yeni İntihabi Meb'usan Kanunu hakkındaki mütaaleamızı badehu arz etmek üzere, kanunu mezkûrun ne noktai nazardan yapılmış olduğunu lütfen iş'ar buyurmanızı rica ederiz.

5- Esasatta itilâfi tam hâsıl olduktan sonra zatı devletlerle rüfekayi kiramunuzun samimiyetlerine şüphe edilemeyeceğinden tefferruat hakkında kendiliğinden mutabakatı efkârın husulpezir olacağı tabiidir. Acizleri ve bütün rüfekayi mesaimin en büyük hürmet ve samimiyetlerimizle zatı devletinizin ve dahil bulunduğunuz kabinenin mazharı muvaffakiyat olmasına ve bu sayede istihlâsı vatana matuf gayenin bir an evvel tecelli etmesine bütün mevcudiyetimizle çalışacağımıza emniyet buyurmanızı arz ve burada hazır olan bilcümle rüfekamın selâm ve hürmetlerini takdim ederim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece cevap verdi. Bunda "beyannamenin tesrii neşrine zaruret hâsıl olduğunu ve fakat nikatı lâzimeye dikkat olunduğunu bildiriyordu" (Ves. 135). Biz de aynı gecede, nezaket icabı olmak üzere, cevap verdik (Ves. 136).

Fakat, Efendiler, hükûmet beyannamesini kablennişir bize göstermek istemediği anlaşılınca, biz de millete olan beyannamemizi, bilâistişare neşrettik ve padişaha olan telgrafı da aynı suretle çektik.

Efendiler, 7 Teşrinievvel 1335 tarihli olan beyannamemiz; milleti, takip olunan yolda isabet ve muvaffakiyet olduğu ve muhafazai vahdetle, bugüne kadar olduğu gibi, devam edilmesi hususunda, bilvesile tenvir ve irşada ve kuvvei maneviyeyi takviyeye medar olmak maksadlarını ihtiva etmekte idi (Ves. 137).

Padişaha yazılan telgraf da millet namına teşekkürü tazammun ediyordu (Ves. 138, 139).

Efendiler, istitrat kabilinden küçük bir malûmat arzedeceğim. Heyetimiz, bütün memlekete, müşterek arzuyu millî icabını, tatbik ettirmeye çalıştığı sırada, tahtı işgalde bulunan İzmirde de, doğrudan doğruya tebligata bulunuyordu. Ali Rıza Paşa Kabinesile anlaşmakta olduğumuz 7 Teşrinievvel 1335 tarihinde, İzmirde de şu telgrafı veriyorduk:

Müstaceldir İzmir Vilâyeti Aliyesine Sivas, 7 Teşrinievvel 1335

Şimdiye kadar, vaki olan tebligat ve iş'aratımızın vâsıl olup icabatının yapılmakta olup olmadığının, vâsıl olmamış ise, esbabı manianın sür'atı iş'arı mercudur.

**Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına Mustafa Kemal**

Artık hükûmet ile ulusal örgütlerimiz arasında, her noktada uyum ve çözüm birliği olduğu gerçekleştiğine göre, elbette, haberleşme konusunda konulan kısıtlamaların kaldırılacağı doğaldır. Şu var ki Temsilci Kurul, bütün Anadolu ve Rumelideki örgütlerin merkezleriyle bağlarını korumak zorunda olduğundan, servis şeklinde yapılmakta olan telgraf haberleşmelerimizin eskisi gibi sürdürülmesine izin verilmesini özellikle rica ederiz. Burada şunu da bilginize sunalım ki, hükûmet emirlerini bildirmeye başladığı dakikada hiçbir taraftan herhangi bir engele rastlamamak ve bu yoldan en küçük miktarda bile etkisi azaltılmamak gerekirken bunun sağlanması için Temsilci Kurul tarafından gerekenlere gereği gibi bildiriye bulunulabilmek amacıyla kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz. Temsilci Kurul tarafından yapılacak bildiriye dayanarak, ulusa güven vermek üzere yayımını rica ettiğimiz hükûmet bildirisinin yayımlanmadan önce gizli olarak bir örneğinin Kurulumuza gönderilmesini özellikle dileriz. Çünkü bu bildiriye, bir kelimenin, milletçe yanlış anlayışların sürdürülmesine neden olabileceğini ve Temsilci Kurulu da millete karşı pek zor bir durumda bırakabileceğini bütün içtenliğimizle bilginize sunarız.

Temsilci Kurul tarafından padişaha sunulacak bir teşekkür yazısı ile millete yapılacak bildiri örneğini önceden bilginize şimdi sunacağız ve bunların içerikleri hakkında hükûmetin düşüneceği hususlar, saygıyla dikkate alınacaktır.

Yeni Mebusların Seçimi Kanunu hakkındaki düşüncelerimizi daha sonra sunmak üzere, bildirilen kanunun hangi görüş açısından yapılmış olduğunu lütfen bildirmenizi rica ederiz.

5 - Temel konularda tam anlaşmaya varıldıktan sonra sizin ve değerli arkadaşlarınızın içtenlikleriniz kuşku götürmeyeceğinden ayrıntılar hakkında kendiliğinden düşünce uygunluğu oluşacağı doğaldır. Ben ve bütün çalışma arkadaşlarım en büyük saygı ve içtenlikle sizin içinde bulunduğunuz hükûmetin başarıya ulaşmasına ve bu sayede yurdun kurtarılmasına yönelik amacın bir an evvel elde edilmesine bütün varlığımızla çalışacağımıza güvenmenizi diler ve burada hazır olan bütün arkadaşlarımın selâm ve saygılarını sunarım.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece karşılık verdi. Bunda "bildirinin yayımının çabuklaştırılması zorunlu oluverdiğini ve fakat gerekli noktalara dikkat edildiğini bildiriyordu" (Belge 135). Biz de aynı gecede, naziklik gereği olmak üzere, yanıt verdik (Belge 136).

Fakat, Efendiler, hükûmetin, bildirisini yayımlanmadan önce bize göstermek istemediği anlaşılınca, biz de millete olan bildirimimizi, danışmadan yayımladık ve padişaha olan telgrafı da öylece çektik.

Efendiler, 7 Ekim 1919 tarihli olan bildirimimiz; milleti, izlediğimiz yolun doğru ve başarıya ulaştırıcı olduğu ve birliği korumakta, bugüne kadar olduğu gibi, devam edilmesi konusunda, fırsattan yararlanarak halkı aydınlatmak ve doğru yolu göstermek ve moral yükseltmek amaçlarını içermekte idi (Belge 137).

Padişaha yazılan telgraf da ulus adına teşekkürü içeriyordu (Belge 138, 139).

Efendiler, söz arasında küçük bir bilgi sunacağım. Kurulumuz, bütün memlekete, ortak ulusal amaç gereğini uygulatmaya çalıştığı sırada, işgal altında bulunan İzmirde de doğrudan doğruya bildirimler yapıyordu. Ali Rıza Paşa hükûmetiyle anlaşmakta olduğumuz 7 Ekim 1919 tarihinde, İzmirde de şu telgrafı veriyorduk:

İvedidir İzmir Valiliği Yüksek Katına Sivas, 7 Ekim 1919

Şimdiye kadarki, bildirimlerimizin alınıp gereğinin yapılmakta olup olmadığına, alınmamış ise, bunu önleyen nedenlerin hızla bildirilmesi rica olunur.

**Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği
Temsilci Kurulu adına Mustafa Kemal**

İzmir'in ve İzmir valisinin ne hal ve şerait dahilinde bulunduğu, şüphesiz malûmumuz idi. Tebligatımızı alıp alamıyacağı meşkûk olmakla beraber, tatbik edemeyeceği tabî idi. Fakat, biz, bütün memleket mukadderatı ile meşgul ve işgal tanımayan bir kuvvet merkezi olduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte fayda görüyorduk.

Efendiler, içinde bulunduğumuz günlere ait, mesail ve vekayie temas etmişken, burada küçük bir noktayı daha, izah etmeme müsaadenizi rica edeceğim.

8 Teşrinievvel 1335 tarihli olup Kâzım Kara Bekir Paşadan gelen bir telgrafta, şöyle bir mütalea bastü beyan olunuyordu:

"Heyeti Temsilîyeden Zatı Samilerile, Rauf Beyefendinin ve bu kıbalde olan zevatı müessirei âliyenin, meb'us olduktan sonra da, bir veçhile hükûmete karışmayarak daima Meclisi Millîdeki grubun başında nâfiz ve kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclisi Millî içinde nâfiz ve murakıp bulunmayı, en mühim bir hadisei muvaffakiyet ve elzemüttatik bir karar addeylerim."

"Bir emelin ve bir grubun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricali, kendi dairesinden çıkıp da hükûmet işine karışınca, Meclisi Millî daima zayıf kalmış ve müteaddit cereyanlar karşısında ya sürüklenmiş veyahut parçalanmıştır."

"Vatan ve milletin felahı tammu şiddetle mevzuubahs olan bu devrede, işbu maruzatım etrafında, kat'î bir karar ile mücehhez bulunmamızı kemali hürmetle istirham eylerim."

Efendiler, filhakika, Erzurumda bulunduğum zamanlarda, Kâzım Kara Bekir Paşa, vicahen de bu mütaleaya mümasil mütalealar serdeylemişti. Benim de, dermeyan ettiğim mütaleat şu mealde idi: "Her şeyden evvel, memlekette, milletin mevcudiyet ve iradesini tebarüz ettirmek ve bunu sarsılmaz bir tarzda, Meclisi Millîde temsil etmek lâzımdır. Bu da, memlekette millî bir mefkûre etrafında, kuvvetli bir teşkilât yapmak ve bu teşkilâta müstenit, Mecliste bir grup, bulundurmamakla mümkündür. En zinüfuz zevatın gayesi; bu olmalıdır. Halbuki, şimdîye kadar görüldüğüne nazaran, asıl olan bu cihete ehemmiyet verilmeksizin, az, çok kendinde liyakat görenler, hemen hükûmete geçmek hevesine, hürsına kapılıyorlar. Bu gibi insanların teşkil ettiği hükûmetlerin mesnetleri, millî teşkilâta merbut, Mecliste kavi bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor. Bu yüzden, millî meclisler, şeref ve kudreti millîyeyi temsil edemiyor, arzuyu millî tecelli edemiyor ve icabatı tatbik olunamıyor. Binaenaleyh bizim için ilk ve en esaslı prensip; evvelâ, memlekette teşkilâtı millîyeyi vücuda getirmek, sonra da, bu teşkilâttan kuvvet alan bir grubun başında, mecliste çalışmak olmalıdır. Hükûmet teşkiline veya teşekkül edecek herhangi bir hükûmete dahil olmaya kalkışmakta fayda yoktur. Çünkü bu mahiyette bir hükûmet, vatana ve millete hiçbir esaslı hizmet ifa edemeden, derakap düşmeye veyahut padişaha dayanarak meclise karşı ve dolayısıyla millete karşı vaziyet almaya mecbur olacaktır ki, birincisinde, istikrarsızlık gibi büyük bir mahzur tevali edecek; ikincisinde de, hakimiyeti millîyenin, bittedriç madum hükûme getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim, meşmulü utulamız olduğu ve filen de sübut bulduğu veçhile, biz evvelâ memlekette teşkilâtı millîye yaptık. Sonra meclisi topladık. Evvelâ meclis hükûmeti yaptık. Ondan sonra da hükûmet yaptık.

İzmirin ve İzmir valisinin ne durum ve koşullar içinde bulunduğunu, elbette biliyorduk. Bildirilerimizi alıp alamıyacağı belli olmamakla birlikte, uygulayamayacağı doğaldı. Fakat, biz, bütün ülke kaderiyle uğraşan ve yabancıların yurda girmesini tanımayan bir güç odağı bulunduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte yarar görüyorduk.

Efendiler, içinde bulunduğumuz günlerle ilgili, işler ve olaylara değinmişken, burada küçük bir noktayı daha açıklamama izninizi rica edeceğim.

8 Ekim 1919 tarihli olup Kâzım Kara Bekir Paşadan gelen bir telgrafta, şöyle bir düşünce uzun uzun dile getiriliyordu:

"Temsilci Kuruldan sizinle, Rauf Beyefendinin ve bu değerli olan etkin yüksek kişilerin, meb'us olduktan sonra da, hiç bir surette hükûmete karışmayarak daima Ulusal Meclisteki grubun başında etkin ve hükûmetin oluşturulmuş şekli ve ileri gelenlerinin değer ve kimlikleri ne olursa olsun, daima Ulusal Meclis içinde etkin ve denetleyici durumda bulunmayı, en önemli bir başarı olayı ve uyulması pek çok gerekli bir karar sayarım."

"Bir umudun ve bir grubun en yüksek ve en yetenekli tanınmış ileri gelenleri kendi çevrelerinden çıkıp da hükûmet işine karışınca, Ulusal Meclis hep zayıf kalmış ve türlü akımlar karşısında ya sürüklenmiş ya da parçalanmıştır."

"Vatan ve milletin tam kurtuluşunun önemle sözkonusu olduğu bu dönemde, bilginize sunduğularım konusunda, elimizde kesin bir karar bulunmasını üstün saygılarla dilerim."

Efendiler, gerçekten, Erzurumda bulunduğum zamanlarda, Kâzım Kara Bekir Paşa yüzyüze konuşmalarla da bu düşünceye benzer düşünceler ileri sürmüştü. Benim de, belirttiğim düşünceler şöyle idi: "Her şeyden evvel, memlekette, milletin varlığını ve iradesini göstermek ve bunu sarsılmaz bir biçimde, Ulusal Mecliste temsil etmek gerekir. Bu da, memlekette ulusal bir ülkü etrafında, kuvvetli bir örgüt kurmak ve bu örgüte dayanan, Mecliste bir grup, bulundurmamakla olabilir. En etkin kişilerin amacı; bu olmalıdır. Halbuki, şimdîye kadar görüldüğüne göre, asıl olan bu yöne önem verilmeksizin, az, çok kendinde değer görenler, hemen hükûmete geçmek hevesine, hürsına kapılıyorlar. Bu gibi insanların oluşturduğu hükûmetlerin dayanacakları, ulusal örgütlere bağlı, Mecliste kuvvetli bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor. Bu yüzden, millî meclisler, ulusal onur ve gücü temsil edemiyor, ulusun isteği beliremiyor ve gereği uygulanamıyor. Bundan dolayı bizim için ilk ve en esaslı ilke; önce, memlekette ulusal örgütleri kurmak, sonra da, bu örgütlerden güç alan bir grubun başında, mecliste çalışmak olmalıdır. Hükûmet kurmaya veya kurulacak herhangi bir hükûmete girmeye kalkışmakta yarar yoktur. Çünkü bu nitelikte bir hükûmet, vatana ve millete hiçbir esaslı hizmet yapmadan, hemen düşmek ya da padişaha dayanarak meclise karşı ve dolayısıyla millete karşı durum almak zorunda kalacaktır ki, birincisinde, kararsızlık gibi büyük bir sakınca sürüp gidecek, ikincisinde de, ulusal ege-menliğin yavaş yavaş yok sayılabilecek bir duruma getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim, bildiğiniz ve yapılanlarla kanıtlanmış olduğu gibi, biz önce memlekette ulusal örgütleri kurduk. Sonra meclisi topladık. Önce meclis hükûmeti yaptık. Ondan sonra da hükûmet yaptık.

Bundan başka, münasebet düşüldükçe, kabineye girilmeyeceği ve yüksek makam ve memuriyetler kabul olunmayacağı hakkında ve esasen büyük ve millî gayeden başka hiçbir maksat takip etmediğimize ve en büyük hisse faaliyetimiz, Kuvayi Millîyenin, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da, tevzi-nine hasrı mesai etmekten ibaret bulunduğu dair millete karşı beyanat ve tebligatımız vukubulmuştu. Kâzım Kara Bekir Paşa telgrafnamesinde, Erzurumdaki mütealeatımı ve bu noktâ nazardan olan tebligatımızı tahattur ettirerek, beyanı takdirat eyledikten sonra, "fakat, bu güzel azim ve kararın şimdiye kadar, bizde görünmüş tecarip ve netayicine nazaran, daha şümüllü olmasını da hassaten arz ve mütealea eylerim" diyorlardı (Ves. 140).

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın bu mütealea ve teklifi, telgrafnamelelerinin sonunda söyledikleri gibi vatan ve milletin halâsı mevzuubahs olduğu bir devirde ve benim izah ettiğim veçhile henüz, memlekette hiçbir teşkilât ve meclis yok iken ve meclis toplandığı zaman da mecliste böyle bir teşkilâta ve kudreti millîyeye güvenir mefkûre sahibi bir grup ispatı mevcudiyet edememişken, her ne suretle olursa olsun hükûmet teşkiline veya teşekkül edecek hükûmete dahil olmaya heves etmek elbette doğru olamazdı. Bu tarzı harekete, memleket ve millet menafîine hizmet emelinden ziyade, şahsî hurs ve menfaat veya hiç olmazsa cehalet atfetmekte, itikadımca asla isabetsizlik olmaz.

Ancak, Efendiler, Kara Bekir Paşanın dediği gibi kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, mecliste taazzuv etmiş siyasî bir grubun en müessir azayı âliyesinin, daima meclis içinde nazîf ve murakıp kalması, en mühim bir hadisei muvaffakiyet ve elzemüttatbik bir karar addolunamaz.

Cidden hakimiyeti millîye esasî üzerinde tedvir olunan medeni devletlerde, kabul edilmiş ve filen cari bulunan esas; milletin, amali umumîyesini azamî temsil eden ve bu amalin taallûk ettiği menafî ve icabatı, en yüksek kudretle ve salâhiyetle yapabilecek zümrei siyasîyenin, umuru devletin idaresini deruhde etmesi ve bunu en yüksek liderinin duşî mes'uliyetine tevdi etmesi, prensibinden ibarettir.

Zaten bu şeraiti ihraz edemiyen bir hükûmet ifayı vazife edemez. Hükûmetin, kuvvetli grup azası meyanından ve fakat birinci derecede olmayanlarından zayıf bir hükûmet yapmak ve onu fırkanın birinci liderlerinin talimat ve nasayihile yürütmeye kalkışmak fikri, bittabi doğru değildir. Bunun feci netayici bilhassa Osmanlı Devletinin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki rüesasının elinde bazıce olan sadrazamlardan ve onların hükûmetlerinden, millete gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Mecliste, hâkim olan fırkanın, hükûmet teşkilini, muhalif ve ekalliyette bulunan bir fırkaya terketmesi ise asla mevzuubahs olamaz.

Kaideten ve usulen milletin ekseriyetini temsil eden ve gayei mahsusası bariz olan fırka, hükûmeti teşkil mes'uliyetini üzerine alır ve kendi gaye ve prensiplerini memlekette tatbik eder.

Zaten cümlelerin malûmu olan ve o yolda hareket edilmekte bulunan bir hakikati, burada tevzihten maksadım; vatanperverlik, ulüvvü ahlâk, insanî kâmillik ve buna mümasil birtakım evsafi güzide icabı gibi gösterilmek

Bundan başka, yeri ve zamanı geldikçe, bakan olunmayacağı ve yüksek makam ve görevler kabul olunmayacağı hakkında ve esasen büyük ve ulusal amaçtan başka hiçbir amaç da gütmediğimize ve en büyük çalışma payımızın, Ulusal Gücün, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da sadece donatılmasına çalışmaktan ibaret bulunduğu hakkında millete karşı söz ve bildirilerimiz olmuştur. Kâzım Kara Bekir Paşa telgrafında Erzurumdaki düşüncelerini ve bunlara dayalı bildirilerimizi hatırlatarak, övgüde bulduktan sora, "ama, bu güzel dayanç ve kararın şimdiye kadar, bizde görülmüş denemeler ve sonuçlara göre, daha geniş kapsamlı olmasını da özellikle düşünür ve bilginize sunarım" diyordu (Belge 140).

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın bu düşünce ve önerisi, telgrafının sonunda söylediği gibi vatan ve milletin kurtuluşu sözkonusu olduğu bir dönemde ve benim açıkladığım gibi daha, memlekette hiçbir örgüt ve meclis yok iken ve meclis toplandığı zaman da mecliste böyle bir örgüte ve ulusal güce güvenir ülkü sahibi bir grup ortaya çıkamamışken, herne şekilde olursa olsun hükûmet kurmaya veya kurulacak hükûmete girmeye heves etmek elbette doğru olamazdı. Böyle bir davranışı, memleket ve millet yararına hizmet amacından çok, kişisel hırs ve çıkar veya hiç olmazsa cehalet olarak yorumlanmak, kanımca çok yerinde olur.

Ancak, Efendiler, Kara Bekir Paşanın dediği gibi hükûmetin kuruluş biçimi ve üyelerin değer ve nitelikleri ne olursa olsun, mecliste oluşmuş siyasî bir grubun en etkin yüksek üyelerinin, her zaman meclis içinde etkin ve denetici kalması, en önemli bir başarı ve uyulması pek çok gerekli bir karar sayılamaz.

Gerçekten ulusal egemenlik ilkesine göre yönetilen uygar devletlerde, kabul edilmiş ve etkin olarak bugün de geçerli olan temel kural; ulusun bütün umularını en çok temsil eden ve bu umularla ilgili yarar ve gerekleri, en yüksek güçle ve yetkiyle gerçekleştirebilecek siyasal grubun, devlet işlerinin yönetimini ele alması ve bunu en yüksek liderinin sorumluluk omuzuna yüklemesi, ilkesinden başka bir şey değildir.

Aslında bu nitelikleri kazanmamış olan bir hükûmet görev yapamaz. Hükûmetin, kuvvetli grup üyeleri arasından ve fakat birinci derecede olmayanlarından güçsüz bir hükûmet yapmak ve onu partinin birinci liderlerinin emir ve öğütleriyle yürütmeye kalkışmak düşüncesi, elbette doğru değildir. Bunun acıklı sonuçları özellikle Osmanlı Devletinin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin elinde oyuncak olan başbakanlardan ve onların hükûmetlerinden, millete gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Mecliste, çoğunlukta olan partinin, hükûmet oluşturmayı, muhalif ve azınlıkta bulunan bir partiye bırakması ise hiç söz konusu olamaz.

Kural ve yöntem gereği milletin çoğunluğunu temsil eden ve özel amacı belli olan parti, hükûmeti oluşturma sorumluluğunu üzerine alır ve kendi amaç ve ilkelerini memlekette uygular.

Aslında herkesçe bilinen ve o yolda uygulanmakta olan gerçeği, burada açıklamaktan amacım; yurtseverlik, ahlâk yüceliği, yetkin kişilik ve buna benzer birtakım seçme nitelikler gereği gibi gösterilmek istenilen boş sözlere karşı, mil-

istenilen safsatalara karşı, milletin ve nesli atının nazarı dikkat ve intibahını celbetmektir. Bu mütaaleatıma vesile teşkil etmiş olan Kâzım Kara Bekir Paşanın da bu noktada, umumiyetle benimle hemfikir ve hemmütaale bulunduğuna asla şüphem yoktur. Çünkü Kâzım Kara Bekir Paşanın maksudu, elbette, yalnız benim veya Heyeti Temsiliyede bulunan bazı arkadaşların hükümet yapmamasını veyahut hükümete girmemesini istihdaf etmek değildi. Kâzım Kara Bekir Paşa, bu meseleye ait telgrafnamesinde, Rauf Beyin ve benim ismimi zikrederken "bu kıbalde olan zevatı müessirei âliye" demiş olduğuna ve kendisini aynı kıbalde gördüğü tabii bulunduğuna göre, şüphesiz, kendileri de prensiplerinden hariç kalmamak bedihi idi. Halbuki Kâzım Kara Bekir Paşa, hatıramda yanılmıyorsam, meb'us olarak, Mecliste çalıştığı sırada, bir vaziyetin icabı olarak, yeni bir heyeti hükümet teşkili mevzuubahs oldu. Ben, bu hususta müdavelei efkâr eylemek üzere, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve Heyeti Vekile arkadaşları ve sair on, on beş arkadaşı ve bu meyanda Kâzım Kara Bekir Paşayı Çankayada nezdime davet etmiştim. Kâzım Kara Bekir Paşa, nezdime gelmeden evvel, o tarihte Firka Kâtibi Umumisi bulunan Recep Beyin, Mecliste yanına giderek, kendisini davet ettiğimi ve ağılebi ihtimal hükümet riyasetini teklif edeceğimi söyledikten sonra, şimdiden, kendisinin vaziyet hakkında tenevvürüne yardım edecek malûmat varsa bildirmesini söylemiştim.

Kâzım Paşanın, Çankayada, içtima ve müzakere esnasındaki vaz'ı da hazırun tarafından manidar görülmekten hâli kalmadı. Kâzım Kara Bekir Paşa, esnayı müzakerede "bu suretle de millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve münasip olarak dermeyan etmişti. Cereyanı müzakere bir noktaya saplandı: Hükümet reisi Fethi Bey mi, Kara Bekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde müdavelei efkâr edilirken, Kâzım Kara Bekir Paşa, bana 8 Teşrinivevel 1335 tarihinde tavsiiye ettiği veçhile "kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclisi Millî içinde, nazif ve murakıp kalmağı elzemütatbik bir karar addettiğini" beyan etmedi. Bilâkis vaziyeti, hükümet teşkiline salâhiyettar kılınmasını arzu eder mahiyette görülmüyordu. Halbuki, henüz vatan ve milletin felahı tammunun mevzuubahs olduğu devrin müthiş ve karanlık bir safhasını daha yaşıyorduk.

Müzakereyi intaç etmedim, verdiğim bir teneffüs esnasında Fevzi Paşa Hazretlerini bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Kara Bekir Paşalardan birini hükümet reisliğine intihapta, hakem olmasını rica ettim. Fakat, ikisini aynı zamanda çağırıp "meselenin, şahsî ve basit bir mesele olmadığını ve mesuliyetin vatanî ve büyük olduğunu izahtan sonra, açıktan açığa, kendilerine hangisinin daha iyi yapabileceklerini vicdanlarına müracaat ederek bizzat söylemeleri talebinde bulunacaktı."

Tekrar, toplandık. Hükümeti, ya Fethi Bey veyahut Kara Bekir Paşa teşkil edecektir. Neticeyi müzakeraltan bunu anlıyorum. Meselenin hallinde, Fevzi Paşa Hazretlerini hakem yapalım; dedim. Kabul olundu. Müşür Paşa, Fethi Bey ve Kara Bekir Paşayı aldı. Bahçeye çıktılar, izah ettiğim gibi hareket olunmuş. Fethi Bey, ben, daha iyi yaparım demiş. Müşür Paşa da bu kanaatte bulunmuş ve Fethi Bey intihap edilmiştir. Bu suretle Kara Bekir Paşanın hükümet teşkiline memur edilmesine delâlet fırsatı zail olmuş.

*
* *

letin ve gelecek kuşağın dikkatini çekmek ve gözlerini açmalarını istemektir. Bu düşüncelerimi bildirmeme yol açan Kâzım Kara Bekir Paşanın da bu noktada, genellikle benimle aynı düşünce ve aynı görüşte bulunduğuna hiç kuşku yoktur. Çünkü Kâzım Kara Bekir Paşanın amacı, elbette, yalnız benim veya Temsilci Kurulda bulunan bazı arkadaşların hükümet yapmamasını veyahut hükümete girmemesini hedeflemek değildi. Kâzım Kara Bekir Paşa, bu konuyla ilgili telgrafında, Rauf Beyin ve benim ismimi sayarken "bu değerinde etkin yüksek kişiler" demiş olduğuna ve kendisini aynı değerinde gördüğü doğal bulunduğuna göre, kuşkusuz, kendisinin de ilkeleri dışında kalmayacağı açıkça anlaşılmaktaydı. Halbuki Kâzım Kara Bekir Paşa, anımsamamda yanılmıyorsam, meb'us olarak, Mecliste çalıştığı sırada, bir durumun gereği olarak, yeni bir kabine kurmak söz konusu oldu. Ben, bu konuda düşünce alışverişinde bulunmak için, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve hükümetteki arkadaşları ve başka on, on beş arkadaşı ve bu arada Kâzım Kara Bekir Paşayı Çankayada yanıma gelmeye çağırılmışım. Kâzım Kara Bekir Paşa, yanıma gelmeden önce, o tarihte Parti Genel Sekreteri olan Recep Beyin, Mecliste yanına giderek, kendisini çağırıldığını ve büyük bir olasılıkla hükümet başkanlığını önereceğimi söyledikten sonra, şimdiden, kendisinin durum hakkında aydınlanmasına yardım edecek bilgiler varsa bildirmesini söylemişim.

Kâzım Paşanın, Çankayada, toplantı ve görüşmeler sırasındaki tutumu da hazır bulunanlarca anlamlı görülmekten uzak kalmadı. Kâzım Kara Bekir Paşa, görüşmeler sırasında "Bu yoldan da millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve uygun olarak bildirmişti. Görüşmelerin akışı bir noktaya saplandı: hükümet başkanı Fethi Bey mi, Kara Bekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde düşünce alışverişinde bulunulurken, Kâzım Kara Bekir Paşa, bana 8 Ekim 1919 tarihinde öğütlediği gibi "kabinenin oluş şekli ve üyelerinin değer ve nitelikleri ne olursa olsun, her zaman Ulusal Meclis içinde, etkin ve denetici kalmayı uyulması en gerekli bir karar saydığını" söylemedi. Tersine durumu ve tutumu, hükümet kurmaya yetkili kılınmasını ister nitelikte görülmüyordu. Oysa ki daha, vatan ve milletin tam kurtuluşunun söz konusu olduğu dönemin korkunç ve karanlık bir başka evresini yaşıyorduk.

Görüşmeleri sonuçlandırmadım, verdiğim bir ara tatili sırasında Fevzi Paşa Hazretlerini bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Kara Bekir Paşalardan birini hükümet başkanlığına seçmekte, hakem olmasını rica ettim. Fakat, ikisini aynı zamanda çağırıp "sorunun, kişisel ve önemsiz bir iş olmadığını ve sorumluluğun ülkeyi ilgilendirir nitelikte ve büyük olduğunu açıkladıktan sonra, açıktan açığa, kendilerine hangisinin daha iyi yapabileceklerini ellerini vicdanlarına koyarak kendileri söylemelerini onlardan isteyecekti."

Yeniden toplandık. Hükümeti, ya Fethi Bey ya da Kara Bekir Paşa kuracaktır. Görüşmelerin sonucunda bunu anlıyorum. Sorunun çözümlenmesinde, Fevzi Paşa Hazretlerini hakem yapalım; dedim. Kabul olundu. Mareşal, Fethi Bey ve Kara Bekir Paşayı aldı. Bahçeye çıktılar. Anlattığım gibi davranılmış. Fethi Bey, ben, daha iyi yaparım demiş. Mareşal Paşa da bu kanıda bulunmuş ve Fethi Bey seçilmiştir. Böylece Kara Bekir Paşanın hükümet kurmakla görevlendirilmesine yardım fırsatı ortadan kalkmış oldu.

*
* *

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesile başladığımız temas noktasına gelelim: Arzetmiştim ki, hükûmet, bize, beyannamesini neşrinden evvel vermediği için, biz de, millete olan beyannamemizi, hükûmetin mütaleasını almaya lüzum görmeden neşretmiştik.

Bunun üzerine, hükûmet, Cemal Paşa vasıtasile daha dört maddenin vesaiti muhtelifle ile tamimini lüzumlu görmekte olduğunu, 9 Teşrinievvelde bildirdi. Bu maddeler, şunlardı:

1) İttihatçılıkla münasebet bulunmadığı,

2) Devleti Osmanîyenin Harbi Umumîye karışması doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde tayini esami suretile bazı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücazatu kanunîyenin tertibi,

3) Harp esnasında yapılan her nevi cinayat faillerinin cezayı kanunîden kurtulmıyacakları,

4) İntihabatın serbest cereyan edeceği.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların tavzih ve tamimi, dahilen ve haricen birtakım suitelâkkiyatın önüne geçeceğinden bahisle, memleketin menafii âliyesi icabı olarak sureti mahsusada hüsnü telâkkisini rica ediyordu (Ves. 141).

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesinin, ne kadar zayıf ve nahif düşündüğünü ve hakikati görmekteki kasrı basarını anlamak için, bu maddeler adeta bir miyardır. Devletin, içine düştüğü girivei izmihlâlin umku dehşetini görmekten âciz olan zavallular, bittabi ciddî ve hakikî çareyi görmemek için gözlerini yumurlar. Çünkü, o ciddî ve hakikî çare, kendilerini, daha çok tethiş eder.

Akıl ve ferasetlerindeki mahdudiyet, tabî ve ahlâklarındaki zâf ve tereddüt icabı böyledir.

Çoktan, bende olduğuna şüphe kalmamış olması lâzım gelen, padişah ve halifenin, bendeliği ile ihraz olunabilecek makamı iktidarın, iktidarsızlığa nü-mune olması tabîi değil midir?

Ferit Paşayı istihlâf eden, Ali Rıza Paşa ve evvelki kabineden müdevver ve yeni rüfekayı mesaisi, Ferit Paşanın bıraktığı noktadan başlayarak, onun intaca muvaffak olamadığı amali ağıyarı takip ve intaca çalışmaktan başka, zaten ne yapabilecekti?

Bu, bizce, vazıhan malûm idi. Fakat, tahmin ve takdir buyurulacak birçok esbap ve mülahazata binaen, hâzım ve sabûr davranmaktan başka çarei muvaffakiyet yok idi.

Efendiler, itilâf eylemiş görünmeyi muvafık mütalea ettiğimiz bu yeni kabine ile, bizim noktai nazarlarımızda mevcut ihtilâfın inkişaf eden mebadisini görmek için, bu dört maddeye ait mütaleamızı ihtiva eden cevabımızı, Büyük Millet Meclisi zabıtnamelerinin ilk günlerine ait sahifelerinde lütfen bir defa daha gözden geçirirsiniz (Ves. 142).

Efendiler, bugünlerde İstanbuldaki matbuat mensubini, bir cemiyet teşkil etmişler ve Tasviriefkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri namına, 9 Teşrinievvelde, bazı sualler soruyorlar ve neşriyata esas olacak noktai nazarlar, talep ediyorlardı. Bunlara, icap eden hususat ve malûmat bildirildi (Ves. 143).

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetile başladığımız görüşme noktasına gelelim:

Bilginize sunmuştum ki, hükûmet, bize, bildirisini, yayımlanmadan önce vermediği için, biz de, ulusa yaptığımız bildirimimizi, hükûmetin düşüncesini almaya gerek duymadan yayımlamıştık.

Bunun üzerine, hükûmet, Cemal Paşa aracılığı ile daha dört maddenin değişik araçlarla yayımlanmasını gerekli bulmakta olduğunu, 9 Ekimde bildirdi. Bu maddeler, şunlardı:

1) İttihatçılıkla ilişki bulunmadığı,

2) Osmanlı Devletinin Genel Savaşa karışması doğru olmadığı ve savaşa sürükleyenlere karşı adları belirtilerek birtakım yayımlar yapılması ve haklarında kovuşturma yapılarak yasal cezalar uygulanması,

3) Savaş içinde işlenen her türden cinayetleri işleyenlerin yasal cezadan kurtulmıyacakları,

4) Seçimlerin serbest yapılacağı.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların belirtilmesinin ve yayılmasının, içerde ve dışarıda birtakım fena yorumların önüne geçeceğinden söz ederek, memleketin yüksek çıkarları gereği olarak özellikle iyi karşılanmasını rica ediyordu (Belge 141).

Efendiler, Ali Rıza Paşa hükûmetinin, ne kadar güçsüz ve cılız düşündüğünü ve gerçeği görmekteki kısa görüşlülüğünü anlamak için, bu maddeler sanki bir ölçüdür. Devletin, içine düştüğü dağılma uçurumunun korkunç derinliğini göremeyen zavallular, elbette ciddî ve gerçek çareyi görmemek için gözlerini yumurlar. Çünkü, o ciddî ve gerçek çare, kendilerini, daha çok korkutur.

Akıl ve anlayışlarındaki sınırlılık, huy ve ahlâklarındaki düşüklük ve yozlaşma gereği böyledir.

Çoktan, kendisinin de köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken, padişah ve halifenin, köleliği ile elde edilebilecek iktidarın, iktidarsızlığa örnek olması doğal değil miydi?

Aslında Ferit Paşadan sonra gelen, Ali Rıza Paşa ve önceki hükûmetten kalan ve yeni katılan çalışma arkadaşları, Ferit Paşanın bıraktığı noktadan başlayarak, onun sonuçlandırmayı başaramadığı yabancı isteklerini izlemek ve sonuçlandırmaya çalışmaktan başka ne yapabilecekti?

Bunu, biz, açıkça biliyorduk. Ama, kestirip kavrayabileceğiniz birçok neden ve düşüncelerle, hazımlı ve sabırlı davranmaktan başka başarı çaresi yok idi.

Efendiler, anlaşmış gibi görünmeyi uygun düşündüğümüz bu yeni hükûmetle, bizim görüşlerimiz arasındaki uyumsuzluğun gelişen başlangıcını görmek için, bu dört maddeye ilişkin düşüncelerimizi içeren karşılığımızı, Büyük Millet Meclisi tutanaklarının ilk günleriyle ilgili sahifelerinde lütfen bir defa daha gözden geçirirsiniz (Belge 142).

Efendiler, bugünlerde İstanbul basımında çalışanlar, bir dernek kurmuşlar ve Tasviriefkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri adına, 9 Ekimde, birtakım sorular yöneltiyorlar ve yapacakları neşriyata esas olacak görüşler, istiyorlardı. Bunlara, gereken hususlar ve bilgiler bildirildi (Belge 143).

Bu matbuat heyetinin reisi olan Velit Beyin de kendi gazetesi namına şayanı dikkat sualleri ihtiva eden bir telgraftı vardı. Ona da yaverim vasıtasile cevap verdirdim (Ves. 144). Bunları vesaik meyanında mütalea buyuracaksınız.

Efendiler, yeni Heyeti Vükelâya dahil ve Heyeti Temsilîyerniz murahhası sıfatını haiz bulunan Cemal Paşa ile vukubulan ve bulmakta olan muhaberatomuz, heyeti aliyenize, Dahiliye Nezareti makamını işgal etmiş bulunan, Damat Mehmet Şerif Paşadan bahsetmeyi geciktirdi.

Biz, yeni kabine ile itilâf zemini ararken, Şerif Paşa, çoktan milleti tesmiye başlamış bulunuyordu.

Nezarete geçtiğini ilk tebliğ eden 2 Teşrinievvel tarihli tamimi muhteviyatı, tahattur buyurulursa, orada, şu cümlelere tesadüf edilir:

"Efradı milletin bir vıfak ve ittihadı tam halinde olması, devletin menafii hakikîyesi icabatından bulunduğu halde, bir müddettir, dahili memlekette, asarı nıfak ve şikak runüma olması, müşkülâtın bir kat daha tezayüdünü müstelzim olmak itibarile, pek ziyade şayanı teessüftür."

"... Muvaffakiyet... hükûmetin telkinatına mutavaatle, menafii memlekete muzır harekâtan mücanebet edilmekle hâsıl olacağından hemen merkez ve mülhakata bu dairede icrayı vesaya ediniz" (Ves. 145).

Efendiler; Damat Ferit Paşadan, daha akıllı olduğu rivayet edilen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbulda, bizi dağ, bağı "semp solda - Simple soldat" telâkki eden bazı romancılar gibi, Damat Paşa da bizi kendi aklı eblehfiribanesince gafil ve gayrımüdekkik farzediyordu galiba...!

Halbuki, biz, derakap, Nazır Paşanın maksadı denaetini anlamış ve daha müteyakkız bir vaziyet almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim ef'al ve harekâtumuzu ve Ferit Paşa Kabinesini iskat zımında milletçe tatbik olunan icraatı, memlekete asarı nıfak ve şikak olarak tavsif ve pek ziyade teessüf ediyor.

Hükûmetin telkinatına mutavaat ve muzır harekâtan mücanebet telkinini hemen bütün memlekete neşir için isticâl ediyor.

Bir de, Efendiler, hükûmetin, Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif imzasile intişar eden beyannamesinin birkaç noktasına hep beraber göz gezdirelim (Ves. 146).

"Heyeti Vükelâyı hazıra mütecanistir." Çok doğrudur. Bu cihet kemalile tavazzuh edecektir.

"Hututu esasiyede müttehüdülfkârdır. Hiçbir fırkaya mensup değildir. Muhtelif siyâsi grupların hiçbirine dahi temayül etmiyor. Hepsinden muaveneti maneviyeye intizarda bulunuyor."

Bu cümlelerden çıkan mana sarihtir. Hükûmet, teşkilâtı millîye ve onu idare eden Heyeti Temsilîye ile beraber değildir. Hatta, temayülü dahi yoktur. İtilâf ve Hürriyet Fırkasından, Muhipler Cemiyetinden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbancılardan, ilâahiri mevcut olan cemiyetlerden ne kadar muavenete intizar ediyorsa bizden de ancak o kadar... Cemal Paşa vasıtasile bizi işgal ve işfale matuf telgraflar muhteviyatı hep yalandır.

Sonra Efendiler, şu cümleyi okuyalım: "Mukadderatı memleketin, vükelâyı millet vesatetile tayini ehassı amalimizdir."

Bu basın kurulunun başkanı olan Velit Beyin de kendi gazetesi adına dikkate değer sorular içeren bir telgraftı vardı. Ona da yaverim aracılığıyla yanıt verdirdim (Belge 144). Bunları belgeler arasında okuyacaksınız.

Efendiler, yeni hükûmete giren ve Temsilci Kurulumuz delegesi niteliğinde olan Cemal Paşa ile yapılan ve yapılmakta olan haberleşmemiz, yüksek topluluğunuza, İçişleri Bakanlığına gelmiş bulunan, Damat Mehmet Şerif Paşadan söz etmeyi geciktirdi.

Biz, yeni hükûmetle anlaşma yolu ararken, Şerif Paşa, çoktan milleti zehirlemeye başlamış bulunuyordu.

Bakan olduğunu ilk bildiren 2 Ekim tarihli genelgenin içeriğini, hatırlarsanız, orada, şu cümlelere rastlanır:

"Ulus bireylerinin uyuşma ve birlik içinde bulunmaları, devletin gerçek çıkarları gereğinden bulunduğu halde, bir süredir ülke içinde, uyuşmazlık ve bölünme belirtileri görülmesi güçlüklerin bir kat daha artmasına neden olmak dolayısıyla, pek çok üzücüdür."

"...Başarı...hükûmetin önerilerine uymakla, ülke çıkarlarına zarar verecek davranışlardan kaçınmakla sağlanabileceğinden hemen merkezlere ve onlara bağlı yerlere bu yolda öğütler veriniz" (Belge 145).

Efendiler; Damat Ferit Paşadan, daha akıllı olduğu söylenen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbulda, bizi azgın eşkiya, basit bir asker parçası sayan bazı romancılar gibi, Damat Paşa da bizi kendi aklınca, o ancak aptalları kandırabilecek aklınca aymaz ve araştırmaz sayıyordu galiba...

Oysa ki, biz, hemen, Nazır Paşanın alçakça amacını anlamış ve daha uyanık, (tetikte) bir durum almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim yaptıklarımızı ve davranışlarımızı ve Ferit Paşa Hükûmetini düşürmek için milletçe uygulanan eylemleri, ülkede uyuşmazlık ve bölünme belirtileri sayıyor ve pek çok acıyor.

Hükûmetin telkinlerine uyulması ve zararlı davranışlardan kaçınılma öğütlerini hemen bütün ülkeye yaymak için acele ediyor.

Bir de, Efendiler, hükûmetin, İçişleri Bakanı Mehmet Şerif imzasile yayımlanan bildirisinin birkaç noktasına hep beraber göz gezdirelim (Belge 146).

"Şimdi hükûmet üyeleri bağdaşıkır (omojen)." Çok doğrudur. Bu yön bütünüyle ortaya çıkacaktır.

"Ana hatlar açısından eşdüşüncededir. Hiçbir partiden değildir. Çeşitli siyasal grupların hiçbirine de eğilimi yoktur. Hepsinden tinsel yardım bekliyor."

Bu cümlelerden çıkan anlam açıktır. Hükûmet, ulusal örgütler ve onu yöneten Temsilci Kurulla birlik değildir. Buna, eğilimi bile yoktur. İtilâf ve Hürriyet Partisinden, Muhipler Derneğinden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbancılardan, ve var olan öbür başka derneklerden ne kadar yardım bekliyorsa bizden de ancak o kadar... Cemal Paşa aracılığı ile bizi oyalama ve aldatmaya yönelik telgrafların içerikleri hep yalandır.

Sonra Efendiler, şu cümleyi okuyalım: "Ülke kaderinin ulusun vekilleri elile belirlenmesi umularımızın başta gelenidir."

Bundan çıkan mana da, şudur: Sivasta birkaç kişi toplanmış, millet namına idarei kelâm ediyor, mukadderatı milletle alâkadar oluyor. Heyeti Temsilîye diye bir de unvan takınarak millet ve memleketin -vazifeleri olmadığı halde işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar vükelâyı millet değildir!

Hükûmet, bu beyannamede, şu suretle sulh hakkındaki noktai nazarını da izah ediyor: Wilson prensiplerinden bihakkın istifade olunarak, Devleti Osmaniyenin müttelit ve padişahının etrafında müctemi bir devleti müstakile olarak temini bekası için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır."

Yeni kabine, bu noktai nazarlarında, muvaffak olacaklarına dair şu kuvvei teyidiyeyi gösteriyor: "Zaten düveli muazzamanın hissisi nısfetkâneleri ve hakikaten gittikçe tavazuh etmekte olan Avrupa ve Amerika efkârı ammesinin itildalperverliği de bu bapta emniyetbahş olmaktadır."

Efendiler, bütün bu fikirler, Ferit Paşa Kabinesinin padişah lisanile neşrettiği beyanname muhteviyatının harfi harfine aynı değil midir?

Bu tarz beyannameler, neşrinden maksat, milleti işgal ve meskenete irca değil midir?

Hangi nısfetten bahsolunuyor? Hangi itildalperverlikten dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Memleketin, merkezinden itibaren heryerdeki tezahüratı ecnebîye, hakikatte bunun aksini ispat edecek delâili filiye ve bâhire değil midir?

Hakikatte Wilson; prensiplerle beraber, sahneden çekilmiş ve aksanı memaliki Osmaniyenin Suriyede, Filistinde, Irakta, İzmirde, Adanada ve heryerde işgalini seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar, kat'î asarı izmihlal muvacehesinde, akli, feraseti, vicdanı olan adamların, kendilerini aldatmalarına ihtimal verilir mi? Bu gibi adamlar, filhaka, kendilerini aldatacak kadar ebleh olurlarsa onların mukadderatı memleketi idare etmelerine, akli eren, hakikati fecaati görenler tahammül edebilir mi? Eğer bu adamlar, hakikati biliyorlar ve kendilerini aldatmıyorlarsa, milleti işgal ederek koyun sürüsü halinde düşmanın pençesine tevdi etmeye canla, başla çalışmalarına ne mana verilebilir?

Bu cihetlerin mütaleasile verilecek hükmü efkârı umumiyeye bırakırım.

Efendiler, hükûmetin beyannamesinin, manasızlığına ve ihtiva ettiği efkârın sakametine rağmen, biz Heyeti Temsilîye namına aynı tarihte, 7 Teşrinievvel günü, yeni kabineye muzahereteye karar veriyoruz. Hükûmeti cedide ile amali millîye arasında itilâfi tam husul bulduğunu millete tepşir ediyoruz ve her tarafta umuru hükûmete asla müdahale edilmemesini temin ve hükûmet kuvvet ve icraatını tahkim edecek tedabir alıyoruz. Dahil ve hariçte, vahdeti tamme olduğunu filen ispat edecek vaziyet alıyoruz. Hulâsa; memleketin temini selâmetini saffet ve samimiyetle düşünenlerin, aklen ve vicdanen yapmaya mecbur oldukları -varidi hatır olan- her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir an evvel mebusların intihabını temin için teşvikatta ve tavsiyelerde bulunuyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Teşkilâtı millîyeyi lâğvetmiyoruz ve Heyeti Temsilîyeyi fesheylemiyoruz. **Yegâne kabahatimiz budur.**

Damat Ferit Paşadan sonra, diğer bir damat paşanın etrafında, sadrazam diye, nâzır diye toplanmış birtakım sebükmağzani, alçak bir padişahın denî fikirlerini sühuletle tatbikte serbest bırakmayacağımızı ihsas ediyoruz.

Bundan çıkan anlam da, şudur: Sivasta birkaç kişi toplanmış, ulus adına konuşuyor, ulusun kaderiyle ilgileniyor. Temsilci Kurul diye bir de ad takınarak millet ve memleketin - görevleri olmadığı halde - işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar ulusun vekilleri değildir.

Hükûmet, bu bildiriye, barış üzerindeki görüşünü de şöylece açıklıyor: "Wilson ilkelerinden hakkıyla yararlanarak, Osmanlı Devletinin birlik halinde ve padişahının etrafında toplanan bağımsız bir devlet olarak yaşatılmasını sağlamak için hiçbir girişimden geri durulmayacaktır."

Yeni kabine, bu görüşlerinde, başarılı olacakları konusunda şu kuvvetlendirici gücü gösteriyor: "Esasta büyük devletlerin haksever duyguları ve gerçekten gittikçe belirlemekte olan Avrupa ve Amerika kamu oyununun ılımlılık severliği de bu konuda güven vermektedir."

Efendiler, bütün bu düşünceler, Ferit Paşa hükûmetinin padişah diliyle yayımlandığı bildiri içeriğinin harfi harfine eşî değil midir?

Bu biçim bildiriler yayımlamadaki amaç, milleti aldatmak ve uyuşukluğa sürüklemek değil midir?

Hangi hak duygusundan sözediliyor? Hangi ılımlılık severlikten dem vuruluyor? Bunların aslı var mıydı? Yurdun, merkezinden başlayarak heryerdeki yabancıların davranışları gerçekte bunun tersini gösteren etkin ve açık seçik kanıtlar değil miydi?

Gerçekte Wilson, ilkelerle birlikte, ortadan çekilmiş ve Osmanlı beldelelerinin Suriyede, Filistinde, Irakta, İzmirde, Adanada ve heryerde işgaline seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar kesin dağılma belirtileri karşısında, akli, anlayışı, vicdanı olan adamların, kendilerini aldatmaları düşünülebilir mi? Bu gibi adamlar, doğrusu, kendilerini aldatacak kadar aptal olurlarsa onların ülke kaderini yönetmelerine, akli eren, acıklı durumun gerçeğini görenler dayanabilir mi? Eğer bu adamlar, gerçeği biliyorlar ve kendilerini aldatmıyorlarsa, milleti aldatarak koyun sürüsü halinde düşmanın pençesine bırakmaya canla, başla çalışmalarına ne anlam verilebilir?

Bu yönlerin düşünülmesini ve varılacak yargıyı kamu oyuna bırakırım.

Efendiler, hükûmetin bildirisinin, anlamsızlığına ve içindeki düşüncelerin yanlışlığına bakmadan, biz Temsilci Kurul adına aynı tarihte, 7 Ekim günü, yeni hükûmete destek olmaya karar veriyoruz. Yeni hükûmet ile ulusal umurlar arasında tam anlaşma bulunduğunu millete müjdeliyoruz ve her yerde hükûmet işlerine hiç karışılmamasını sağlamak ve hükûmetin güç ve yaptıklarını kuvvetlendirecek önlemler alıyoruz. İçte ve dışta, tam birlik olduğunu etkin olarak kanıtlayacak şekilde davranıyoruz. Kısacası; memleketin esenliğe kavuşmasını temiz yürek ve içtenlikle düşünenlerin, akılca ve vicdanca yapmak zorunda oldukları - hatıra gelen - her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir an önce mebusların seçilmesini sağlamak için özendirir ve ögütler yapıyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Ulusal örgütleri kaldırmıyoruz ve Temsilci Kurulu dağıtmıyoruz. **Tek suçumuz budur.**

Damat Ferit Paşadan sonra, başka bir damat paşanın çevresinde, başbakan diye, bakan diye toplanmış birtakım beyinsizleri alçak bir padişahın alçakça düşüncelerini kolaylıkla uygulamakta serbest bırakmayacağımızı duyuruyoruz.

Murahhasımız Cemal Paşa, bizim, kabine hakkında, hüsnü zan ve itimadımızı tahsil için her çareye baş vurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşaya da, kabineyi tezkiye ettirerek mevcudiyetimizin silinmesi lüzumuna dair nasayih verdiriyordu.

Filhakika, Ahmet İzzet Paşanın şifre dahilinde kalan imzasile, Harbiye Nazırı Cemal Paşadan 7/8 Teşrinievvel 1335 tarihli şöyle bir telgraf almıştık: Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Harbiyeden, 7/8 Teşrinievvel 1335

Yeni kabinede, ekseriyetle mevcut olan, kadîm ve samimî rüfekamı ziyaret ederek istihazahı ahval ve teatîi efkârî etmiş idim. Muttali olduğum bazı ahval üzerine, menafîi hayatiyei millet ve memleket endişesi ve beynimizde müesses olan revabütü muhadenet ve uhuvvetü askeriyeye ümniyesile, mütaleatü âtiyei serde müsaraat ediyorum:

Birkaç aydanberi, memleketin duçar olduğu tehlikei istilâ ve izmihlalin önüne geçilebilmek emrinde, şimdîye kadar kuva ve harekâtü millîyenin tesiratu nafiası, cümlece tasdik edilmektedir.

Yalnız, bu hizmetin netayicini iktıtaf etmek, bundan sonra hakimane ve kanunî bir idarenin tesisine vabeste olduğu da, erbabı nazarca müsellemdir. Artık hükûmet ve millet, ikilikten ayrılarak bir vahdeti kâmile şekli irae etmesine, fikri âcizanemce, ihtiyacı âcil ve mübrem vardır. Kabineyi teşkil eden zevatın hulûsu niyet ve itidali fikrinden, cümlelerin emin olduğuna mutemidim. Hiçbir kabinenin devamı memuriyetine imkân bırakmayacak bir vaz'ı hali dahilinin, siyaseti hariciye üzerine olabilecek tesiratu meş'umesi, muhtacı izah değildir. Bir an evvel meb'usanın intihabı ve Meclisin cem'i için, hükûmeti seniyece tedabiri seria itihaz olunmaktadır. Muhafazai vatan emrindeki azim ve niyeti civanmerdanelerinin, erkânı hükûmetçe sureti telâkkisi, bugünkü beyannameden istimbat olunacağından hulûsu niyetle ittihadı efkâr husul bulacağına emniyetim berkemaldir.

Ancak, bu sabah nezdi âcizaneme gelen vâkıfı ahval ve şayanı emniyet bir zat, Kütahya ve Bilecik cihetlerinde, muğayiri marzî bazı ahvalın zuhûrundan bahseylemiştir. Bizî, fetret ve ihtilâfa sevk etmek için hariç ve dahilden birçok teşvikat ve tahrikat vukubulacağı tahmin ve teslim edileceği tabiidir. Diğer taraftan, dün vükelâdan bir zatın irae ettiği Kastamonu vali vekilinden mevru bir telgrafname ile de, bazı memurînin tayin ve tecziyesi gibi hususatta hükûmeti merkeziyeye adeta emredilmek isteniliyor idi. Bu misillü hâlâtın, devleti bu derekeye getirmiş olan ve nezdinizde dahi rütbei merdudiyeti beyanname ve tahlifnamelerde maalmesar görülen, idareî sakimeyi aynen taklit demek olacağından bu misillü adamlara vesilei hareket ve faaliyet verilmemesini, müsellem olan kıyaset ve fatanetinizden ümit ederim. Hulûsa, artık memlekette vahdetin teminini ve kavanini esasıye dairesinde hükûmetle rabita tesisini kemali hulûs ile tavsiye ve ricaya müsaraat ederim (Ahmet İzzet).

Harbiye Nazırı Cemal

Bu telgrafa, mümkün olduğu kadar hiçbir fikir ve hissi mahsus izhar etmemeye çalışarak mülayim ve hatta itminanbahş bir cevap vermek, muvafık mütalea edildi. Cevap budur:

Şifre

Sivas, 7/8 Teşrinievvel 1335

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C. - 7/8, 10, 1335

"Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine"

Mütaleai samileri, lâyük olduğu ehemmiyetle nazarı dikkate alındı. Harekâtü millîyenin tesiratu hakkındaki hüsnü telâkkiye teşekkür olunur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra dahi, hidematı vakai millîyenin hakimane bir tarzda idame edileceğine ve kanunî bir idarenin tamamii teessüsüne bütün mevcudiyetimizle çalışılacağına itimat buyurulmasını rica ve çünkü gayei mesaimizin bir devrei kanunîye küşadına matuf bulunduğunu arz ederim. El-hamdülillah hükûmet ile millet, noktai nazarlarında itilâfı tam hâsül eylemiş olduklarından fi-mabat devam edeceğinden emin bulunduğumuz, samimiyeti müteakibe ve vahdeti kâmile şeklini menafîi millet ve memleketi kâfil olacak surette irae edecektir.

Delegemiz Cemal Paşa, bizim, hükûmet hakkında, iyi sanı ve güvenimizi sağlamak için her çareye baş vurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşaya da, hükûmeti aklattırarak varlığımızın silinmesi gerektiği yollu öğütler verdiriyordu.

Gerçekten, Ahmet İzzet Paşanın şifre içinde kalan imzasile, Savaşşleri Bakanı Cemal Paşadan 7/8 Ekim 1919 tarihli şöyle bir telgraf almıştık:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Harbiyeden, 7/8 Ekim 1919

Yeni hükûmette, çoğunluğu oluşturan, pek eski ve yakın arkadaşlarımı görmeye giderek olup bitenleri soruşturmış ve düşünce alışverişinde bulunmuşum. Bazı durumları öğrenince ulusun ve ülkenin varlığı yararı kaygısı ve aramızda yerleşmiş olan dostluk bağlarına ve asker kardeşliğine güvenerek, aşağıdaki düşüncelerimi bildirmeye girişiyorum:

Birkaç aydanberi, memleketin uğradığı istilâ ve dağılmanın önüne geçilebilmesinde, ulusal güçlerin ve millî harekâtın yararlı etkisi olduğu, herkesçe kabul edilmektedir.

Yalnız, bu hizmetin sonuçlarından yararlanmak, bundan sonra akıllıca ve yasal bir yönetimin kurulmasına bağlı olduğu da, gözü görünce bilinmektedir. Artık hükûmet ve ulusun, ikilikten ayrılarak tam bir birlik göstermesine, değersiz düşünceme göre, acele olarak çok gereksinim vardır. Hükûmette bulunanların iyi niyetlerine ve ılımlı düşüncelerine, herkesin güvendiğine inanıyorum. Hiçbir hükûmetin çalışmasını sürdürmesine olanak bırakmayacak bir iç tutumun, dış politika üzerine yapabileceği uğursuz etkileri, açıklamaya gerek yoktur. Bir an önce mebusların seçilmesi ve Meclisin toplanması için, yüce hükûmet tarafından ivedi önlemler alınmaktadır. Yurdun korunması yolundaki yiğit istek ve direnişlerinizin, hükûmet üyelerince nasıl karşılandığı, bugünkü bildiriden anlaşılacağından iyi niyetle düşünce birliğinin gerçekleşmesine güvenim tamdır.

Ancak, bu sabah yanma gelen durumu bilir ve güvenilir bir kişi, Kütahya ve Bilecik dolaylarında, hoş gitmeyen bazı olaylar olduğundan söz etmiştir. Bizi, uyusukluğa ve uyusmazlığa sürükleyici dışarıdan ve içeriden birçok özendirim ve kışkırtmalar olacağı elbette kestirilir ve kabul edilir. Öte yandan dün bakanlardan birinin gösterdiği Kastamonu vali vekilinden gelme bir telgraf ile de, bazı görevlilerin atanma ve cezalandırılmaları gibi konularda İstanbul hükûmetine sanki emir verilmek isteniliyor idi. Bu gibi durumların, devleti bu kerteye getirmiş olan ve sizce de ne denli kötülendiği bildirilerde ve and içme belgelerinde sevinçle görülen, bozuk yönetimi olduğu gibi taklit etmek demek olacağından bu gibi adamların çalışmalarına ve davranmalarına fırsat verilmemesini, gerçekliği herkesçe kabul edilen uyanık zekânızdan umarım. Kısacası, artık memlekette birlik sağlanmasını ve temel yasalar çerçevesinde hükûmetle bağlantı kurulmasını temiz yürekle öğütlemek ve rica etmek isterim. (Ahmet İzzet)

Savaşşleri Bakanı Cemal

Bu telgrafa, olabildiğince hiçbir özel düşünce ve duygu belirtmemeye çalışarak yumuşak ve hatta güven verici bir karşılık vermek, uygun olur düşünlüdü. Yanıt şudur:

Şifre

Sivas, 7/8 Ekim 1919

Savaşşleri Bakanı Cemal Paşa Hazretlerine

K: - 7/8, 10, 1919

"Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine"

Yüksek düşünceleriniz, değerlerine yaraşır önemle gözönüne alındı. Millî Harekâtın etkilerine iyi gözle bakmanıza teşekkür olunur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da, yapılan ulusal hizmetlerin bilgece sürdürüleceğine ve yasal bir yönetimin bütünüyle kurulmasına bütün varlığımızla çalışılacağına güvenmenizi rica ederim. Şu nedenle ki çalışmalarımızın amacı bir kanun dönemi açılmasına yöneliktir. Hamd olsun hükûmet ile millet, görüşlerinde tam anlaşma sağlamış olduklarından bundan böyle süreceğine inandığımız, karşılıklı içtenlik ve tam birlik durumunu ulus ve ülke çıkarlarını garantileyecek şekilde gösterecektir.

Harekât ve siyaseti sakimesi cümlelerin malûmu olan Ferit Paşa Kabinesine, milletin mutavaat ve amalî ef'aline müşareket etmemesi, siyaseti hariciyemiz üzerinde hiçbir tesiri meş'um bırakmayıp bilâkis Ferit Paşa Kabinesinin sebebiyet verdiği bilcümle tesirâtı menhuseyi bertaraf etmiş ve şayanı şükürü mahmedet olan bugünkü müsait vaziyeti siyasiyemizi temin eylemiştir.

Milletin itimadına mazhar bugünkü kabine ile mütehit bulunmak, vaziyeti dahiliyemizi, siyaseti hariciye üzerinde en nâfi ve müessir bir âmil kulacağana şüphe yoktur. Hadisatı fevkalâdede bazı yerlerde arzu hilâfında bazı vakayiin zuhûru gayrikabili içtinap ahvali zarurîye ve tabüiyedir. Bilhassa Kütahya ve Bilecek ve Eskişehir gibi mevakiin ve bu mevakiideki masum ve mağdur halkın tahtında bulunduğu tazyik ve tahkir, lûtfen ve nazarı insaf ile bir an düşünülürse baisi şikâyet görülen ahvalin ne derece muhik olduğu edna mülâhaza ile sabit olur. Buralardaki vaziyeti elimate ve müessifenin de bâis ve müsebbibi sabık hükûmetin tavrı miskinanesi olduğu düşünülünce hedefi tariz ve tahtuenin harekâtı millîyeye tevcihi haksızlık olur itikadındayım. Kastamonu vali vekilinin manzum devletleri buyurulan telgrafnamesinden vekili mumaileyhi de mazur görmenizi rica edeceğim. Çünkü bu tarzı müracaat yalnız Kastamonudan değil, daha bazı yerlerden de vaki olmuş ve yeni kabinenin mütereddüt gibi görünen tavrı iptidâisi bir iki gün daha devam etseydi, bu nevi müracaatlar memleketin her köşesinden yağacaktır. Fimabat, bu gibi halâta kat'iyen meydan verilmemesi için icap eden her türlü tedbir alınacak ve tesirat icra edilecektir ve tavsiyei fahimaneleri veçhile, vahdeti (ammenin temini ve kavanini esasiye dairesinde hükûmetle rabutai samimîyenin tesisi için kemali hulûs ile sarfı mesai edilecektir. Hürmet ve tazim ile ellerinizden öperim Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşanın yazdığı nasihatname ve verdiğimiz cevabın mütaleası bir hatıramı ihya etti. Nazarı millette ve tarihte mazbut kalması için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün, Ahmet İzzet Paşayı ziyaret eder; esnayı sohbetle aleyhimde birtakım tefevvühatta bulunur ve bu tefevvühata mühim bir keşfini de ilâve eder: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!" diye bağırır. Doğrusunu isterseniz Efendiler, Makedonyada Osmanlı İmparatorluğunun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşanın aslanlardan mürekkep, koskoca Türk ordularını mahvü perişan ettirdikten ve kıymetli Makedonya topraklarını, düşmanlara terk ve teberru ettikten sonra; devletin en müşkül anında, Vahdettinin hadimi amali olmak için, icap eden evsafi iktisap eylemiş olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir muavin olarak, eski erkânıharbiye reisini, Harbiye Nezaretine getirmeyi düşüneneğine, tabüi nazariyle bakılabilirdi. Fakat teşebbüsâtı millîyenin, cumhuriyeti istihdaf ettiğini, bu kadar sürat ve sühuletle ihtisas ve idrak eyliyeceğine takdirhan olmamak mümkün değildir.

Efendiler, bana bu malûmatı veren, hikâyeyi bizzat İzzet Paşanın ağzından işiten, çok muhterem ve içimizde hazır bir arkadaşdır.

Efendiler, Cemal Paşa 9 Teşrinievvel 1335 tarihli bir şifre ile, Heyeti Temsilîye ile yakından temas etmek üzere, Bahriye Nazırı Salih Paşanın hareketinin tensip edilmekte olduğunu bildirdi. Fakat, Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için mahalli mülâkatın mümkün mertebe yakın olması ve İstanbuldan bahren hareketinin münasip teemmül edildiği tasrih edildikten sonra Heyeti Temsilîyeden kimlerle ve nerede mülâkatları tasavvur olunduğunu sordu.

10 Teşrinievvelde verdiğimiz cevapta, mahalli mülâkat olarak Amasyayı tespit ettik. Görüşmek üzere, Heyeti Temsilîyeden benimle beraber Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Buna da bildirdik. Salih Paşanın İstanbuldan hangi

Kötü davranış ve politikası herkesce bilinen Ferit Paşa hükûmetine, ulusun boyunu eğmemesi ve amaçlarıyla yaptıklarına katılmaması, dış siyasetimiz üzerinde hiçbir kötü etki yapmayıp tersine Ferit Paşa hükûmetinin neden olduğu bütün uğursuz etkileri ortadan kaldırmış ve teşekkür edilmeye ve övülmeye değer olan bugünkü uygun politik durumu sağlamıştır.

Milletin güvenini elde etmiş bulunan bugünkü hükûmet ile birlik olmanın, iç durumumuz, dış politika üzerinde en yararlı ve etkin bir neden durumuna getireceğine kuşku yoktur. Olağanüstü hallerde bazı yerlerde istenmeyen bazı olayların ortaya çıkması kaçınılmaz zorunlu ve doğal durumlardandır. Özellikle Kütahya ve Bilecik ve Eskişehir gibi yerlerin ve bu yerlerdeki suçsuz ve gadre uğramış halkın üstünde bulunan baskı ve aşağılanma, lütfedilir de insaf gözü ile bir an düşünülürse yakınma nedeni görülen durumların ne kadar haklı olduğu en ufak bir düşünce ile kanıtlanır. Buralardaki acıklı ve esefedilecek durumun da, yaratımı ve nedeni eski hükûmetin miskinca davranışı olduğu düşünülürse Millî Harekâtı sorumlu tutup taşlamak haksızlık olur inancındayım. Kastamonu vali vekilinin gördüğünüz telgrafı konusunda da bu vali vekilini haklı bulmanızı rica edeceğim. Çünkü bu yollu başvuru yalnız Kastamonudan değil, daha başka bazı yerlerden de yapılmış olup yeni hükûmetin kararsız gibi görünen ilk davranışı bir iki gün daha sürseydi, bu türden başvurular memleketin her köşesinden de yağacaktır. Bundan böyle, bu gibi durumlara kesinlikle meydan verilmemesi için gereken her türden önlemler alınacak ve etkiler yapılacaktır ve anlayışlı öğütlerinize uyararak, tam bütünlüğün sağlanması ve ana kanunlar çerçevesinde hükûmetle içten bağların oluşturulması için tam bir temiz yüreklilikle çalışılacaktır. Hürmet ve saygıyla ellerinizden öperim Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşanın kaleme aldığı öğüt yazısı ve verdiğimiz karşılığın okunması bir anımı canlandırdı. Milletın belleğine ve tarihe geçmesi cin onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün, Ahmet İzzet Paşayı görmeye gider; sohbet ederken beni kötöleyen birtakım yersiz sözler söyler ve bunlara önemli bir buluşunu da ekler: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet." diye bağırır. Doğrusunu isterseniz Efendiler, Makedonyada Osmanlı İmparatorluğunun Batı Orduları Başkomutanı Ali Rıza Paşanın aslanlardan oluşan, koskoca Türk ordularını, bozguna uğrıtıp yok ettirdikten ve değerli Makedonya topraklarını, düşmanlara bırakıp bağışladıktan sonra; devletin en sıkışık zamanında, Vahdettinin emellerine hizmet etmek için, gereken nitelikler elde etmiş olduğuna ve bu ünlü ordular başkomutanının, bu kez kendine en becerikli yardımcı olarak, eski kurmay başkanını, Savaşşleri Bakanı yapmayı düşüneneği, doğal sayılabilirdi. Ama ulusal girişimlerin, cumhuriyeti hedef aldığı, bu kadar çabuk ve kolay duyup anlayabileceği, büyük beyeni ile karşılanmamak olanak dışıdır.

Efendiler, bana bu bilgileri veren, öyküyü İzzet Paşanın kendi ağzından işiten, çok saygın ve içimizde bulunan, bir arkadaşdır.

Efendiler, Cemal Paşa 9 Ekim 1919 tarihli bir şifre ile, Temsilci Kurul ile yakından ilişki kurmak üzere, Denizşleri Bakanı Salih Paşanın, yola çıkmasının uygun bulunmakta olduğunu bildirdi ama Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için buluşma yerinin olabildiği kadar yakın olması ve İstanbuldan deniz yoluyla gitmesinin uygun olur düşünöldüğü belirtildikten sonra Temsilci Kuruldan kimlerle ve nerede bir araya gelmeleri düşünöldüğünü sordu.

10 Ekimde verdiğimiz karşılıkla, buluşma yeri olarak Amasyayı belirledik. Görüşmek üzere, Temsilci Kuruldan benimle birlikte Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşanın İstanbuldan hangi gün yola çıkarak

Ali Rıza Paşa cumhuriyet yapacağını keşfediyor

Salih Paşa Heyeti Temsilîye ile temas için geliyor

Ali Rıza Paşa cumhuriyet yapacağını keşfediyor

Salih Paşa Temsilci Kurulla görüşmeye geliyor

gün hareket edeceğinin ve Amasyaya hangi gün vâsıl olabileceğinin vaktü zamanile iş'arını rica ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında, teşkilâtı millîyenin tevsi ve tarsini faaliyetine devam ediyorduk. Aynı zamanda meb'usan intihabını temin ve tesria çalışıyor ve bu husustaki noktai nazarlarımızı da icap edenlere iblâğ ediyor ve bazı zevatı tavsiye dahi ediyorduk. Ancak Cemiyet namına, namzet vazetmemeyi prensip kabul etmekle beraber, meb'us olmak teşebbüsünde bulunanların, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esaslarını ve mukarreratını hüsnü kabul etmiş zevattan olmasını, pek ziyade arzu ediyor ve bu gibi zevatın, kendiliklerinden Cemiyet namına namzetliklerini vazetmeleri lüzumunu da ilân ediyorduk.

11 Teşrinievvel 1335 tarihinde, bu arzettiğim hususata dair yeniden bazı emirler verdik (Ves. 147, 148, 149).

Amali millîyeye hadim memurlar, birer suretle, nakil ve tahvil olunmak, amali millîyeye muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından kovulan memurların sıfatı memuriyetlerini muhafazada devam olunmak yüzünden bazı yerlerden, yeni kabine ile manayı itilâfımız anlaşlamadığı tarzında tarizler gelmeye başladı. Bu hususu, 11 Teşrinievvelde, Cemal Paşaya yazarak, kabinenin nazarı dikkatini celbetmek istedik.

Bir de, Efendiler, malûmunuzdur ki İstanbulda Askerî Nigehban Cemiyeti diye bir heyeti fesadiye türemişti. Bu heyetin o zamanki malûmata nazaran resikârında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı matrut, Erkânıharp Miralayı Refik Bey, Sabık Halâskâr Gurubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma sabık Sevkiyat Reisi Topçu Binbaşılardan Hakkı Efendi ve henüz bu cemiyetle kat'ı rabita edip etmediği malûm olmayan matrut Erkânıharp Binbaşılardan Nevres Bey gibi seyyiatları yüzünden ordudan tardolunmuş veya tekaüde sevkedilmiş kesan ile, ahlâksızlıklarile tanınmış mahdudülmihtar eşhastan ibaret bulunmakta idi.

İşte, bu cemiyet, İkdâm gazetesinin 23 Eylûl 1335 tarih ve 8123 numaralı nüshasında bir muhtıra neşretmişti. Bu cemiyet, bu muhtirasile, kendilerine vatan ve milletin nigehbânı süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşanın Harbiye Nezareti zamanında, bu cemiyet hakkında, takibata başlanılmıştı. Tebeddülattan dolayı arkası kesildi.

Bu cemiyetin mevcudiyeti ve faaliyeti ordu mensuplarının asabiyetini tahrik ediyordu. Heyeti Temsilîyeye müracaatlar başlamıştı.

12 Teşrinievvel 1335 tarihinde, Harbiye Nazırı Cemal Paşadan, kendi muvaffakiyeti noktai nazarından, bu membaı fesadın kökünden sökölüp atılmasını ve mensuplarının şediden tecziyelerini ve icraatın orduya tamimini rica ettim (Ves. 150).

Cemal Paşadan, 14 Teşrinievvelde aldığım "bu, kat'î, mukarrerdir" (Ves. 151) kısa ve kat'i telgrafını 15 Teşrinievvelde bütün orduya sureti hususîyede iblâğ ettim (Ves. 152).

Fakat, Cemal Paşanın bu kat'i kararının hiçbir vakit tatbik olduğunu hatırlayamıyorum.

çağının ve Amasyaya hangi gün varabileceğinin zamanında bildirilmesini rica ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında, ulusal örgütlerin genişletilip güçlendirilmesi çalışmalarını sürdürüyorduk. Bir yandan da meb'uslar seçimini sağlamaya ve çabuklaştırmaya çalışıyor ve bu noktada görüşlerimizi de gerekçelere iletiyor ve bazı kimselere de salık veriyorduk. Ancak Dernek adına, aday göstermemeyi ilke benimsemekle birlikte, meb'us olmak girişiminde bulunanların, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği ilkelerini ve kararlarını iyi karşılamış kimselerden olmasını, pek çok istiyor ve bu gibilerin, kendiliklerinden Dernek adına adaylıklarını koymaları gerektiğini de duyuruyorduk.

11 Ekim 1919 tarihinde, bu bildirdiğim konuda yeniden bazı emirler verdik (Belge 147, 148, 149).

Ulusun emellerine hizmet eden memurların birer yoldan, başka yerlere atanmalarının ve değiştirilmelerinin ve ulusun istemlerine karşı çıkanların ise yerlerini korumalarının sürmesi yüzünden bazı yerlerden, yeni hükûmet ile anlaşmamızın anlamı kavranamadığı yollu taşlamalar gelmeye başladı. Bu durumu, 11 Ekimde, Cemal Paşaya yazarak, hükûmetin dikkatini çekmek istedik.

Bir de, Efendiler, bilirsiniz ki İstanbulda Askerî Nigehban Derneği diye bir bozguncu topluluk türemişti. Bu topluluğun o zamanki bilgilere göre başında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı askerlikten kovulmuş olan, Kurmay Albay Refik Bey, Eski Halâskâr Grubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma Eski Sevkiyat Başkanı Topçu Binbaşılardan Hakkı Efendi ve henüz bu dernekle ilişkisini kesip kesmediği bilinmeyen askerlikten kovulmuş Kurmay Binbaşılardan Nevres Bey gibi kötü işleri yüzünden ordudan kovulmuş ya da emekliye ayrılmış kimselerle, ahlâksızlıkları ile tanınmış sınırlı sayıda kişilerden oluşmaktaydı.

İşte, bu dernek İkdâm gazetesinin 23 Eylûl 1919 tarih ve 8123 numaralı sayısında bir rapor yayımlamıştı. Bu dernek, bu raporuyla, kendilerine vatan ve milletin bekçisi süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşanın Savaşîleri Bakanlığı zamanından, bu dernek hakkında, kovuşturmaya başlanılmıştı. Değişiklikler dolayısıyla arkası kesildi.

Bu derneğin varlığı ve yaptıkları ordudakileri sinirlendiriyordu. Temsilci Kurula başvurular başlamıştı.

12 Ekim 1919 tarihinde, Savaşîleri Bakanı Cemal Paşadan, kendi başarısı açısından, bu bozguncu odağın kökünden sökölüp atılmasını ve üyelerinin şiddetle cezalandırılmalarını ve yapılanların orduya genelgeyle bildirilmesini rica ettim (Belge 150).

Cemal Paşadan 14 Ekimde aldığım "Bu, kesinlikle, kararlaştırılmıştır" (Belge 151) diyen kısa ve kesin telgrafı 15 Ekimde bütün orduya özel olarak ulaştırdım (Belge 152).

Ama, Cemal Paşanın bu kesin kararının uygulandığını anımsayamıyorum.

Efendiler, tahattur buyurursunuz, İngilizler, Merzifon ve müteakiben Samsunu, tahliye eylemişlerdi. Bu münasebetle ve Ferit Paşa Kabinesinin suku-tu üzerine, Sivas ahalisi fener alayı yaptı, tezahüratta bulundu. Birtakım nutuklar verildi. Bu sırada halk ta "kahrolsun işgal" diye bağırdılar. Sıvasta müntezir İradei Millîye gazetesi, bu hadiseyi olduğu gibi yazdı. Dahilîye Nazırı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin istihbaratına atfen, Sivas vilâyetine yaptığı bir tebliğde "kahrolsun işgal" tarzındaki yazılar, hükûmetin hali hazır siyasetine gayrimuvafik; diyordu.

Bu ne demektir, Efendiler? Hükûmet, işgali, sayanı takbih bulmayan bir siyaset mi takip ediyordu? Yoksa, kahrolsun işgal dedikçe, memleketi daha ziyade işgale mi sebebiyet verilecekti? İşgal ve tecavüz karşısında, milletin muhafazai sükût ve sükûnet etmesi, işgalden mütehassis olmuş görünmemesi mi muvafıkı akıl ve siyaset idi?

Böyle sakim ve hayvanca bir düşünce, izmihlâl ve inkıraz uçurumuna kadar tekmedenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete esas olabilir miydi?

İşte, bu münasebetle, 13 Teşrinievvel 1335 de, Harbiye Nazırı Cemal Paşaya, yazdığım bir telgrafta; "vatanın kısmen tahliyesini idrak eyliyen milletin, bu tarzda, hatta daha bariz bir surette, izharı hissiyat etmesini pek muvafık ve makul gördüğümüzü" ve "milletin hissiyatı hakikîyesine müsteniden hükûmetin bu haksız işgalleri, lisanı resmî siyasî ile ret ve mütareke ahkâmına mugayir, bugüne kadar vukubulmuş müdahâlâtı, protesto ve tamirlerini talep eyliyeceğine intizar eylemekteyiz" dedikten sonra, "bu vesile ile hükûmetin takip ettiği siyasette, Heyeti Temsilîyece, henüz malûm olmayan cihetler varsa tenvirini" rica ettim (Ves. 153).

Murahhasımız ve Harbiye Nazırı Cemal Paşanın cevabı, çok enteresandır (Ves. 154). 18 Teşrinievvel 1335 tarihli olan bu cevapta; şu cümlelerin ihtiva eyledikleri maani, sayanı dikkattir. "Amali millîye dairesinde tedviri umur mes'uliyetini tahammül eden hükûmeti merkeziye, harekât ve icraatında icabatı siyasiyeyi kollamak, ecanibe karşı daha mihmännüvazane ve mülâyimane hareket eylemek ıztırarında" dır.

Efendiler, Rıza Paşa Kabinesi ve o kabinede, Harbiye Nazırı olan zat; aziz vatanımızı işgal eden, süngülerini milletin kalpgâhına saplayan ecanibi, misafir kabul ediyor ve onlara mihmännüvazane ve mülâyimane harekette ıztırar görüyor! Bu ne müteleadır, bu ne kafadır? Amali millîye bu mu idi?

Harbiye Nazırı, "hususile teşebbüsâtı millîye suitefsiratına -dair-faaliyetlerin henüz kuvvetten düşmediği şu zamanlarda işaret eylediğim ihtiyatkârlıkların nabemahal olmadığı tasdik buyurulur" itikadında olduğunu söyleyerek, teşebbüsâtı millîyenin ırası zarar eylemiş olduğunu ima ediyor ve bu yüzden hâsıl olan fenalığı tamir için tedbirlerinin nabemahal olmadığını bize de tasdik ettirmek meharretini göstermeye çalışıyor.

Harbiye Nazırı, telgrafnamesini şu cümle ile ikmal ediyor: "İstabit-ı asarı rüşet eylemiş olan milleti necibenin haizi itimadı bulunan hükûmeti hazıra, icraatı vakiasından azâdeser kaldıkça, harice karşı daha fazla ismai kelâm eyliyebileceği bedihîyatına karşı Heyeti Muhteremei Temsilîyeden, icraatı hükûmeti daha ziyade mürevvişkâr bulunmalarını rica ederim."

Efendiler, anımsarsınız, İngilizler, Merzifon ve sonra da Samsunu, boşaltmışlardı. Bunun için ve Ferit Paşa hükûmetinin değişmesi üzerine, Sivas halkı fener alayı yaptı, gösteriler düzenledi. Birtakım nutuklar verildi. Bu sırada halk da "kahrolsun işgal" diye bağırdı. Sıvasta yayımlanan İradei Millîye gazetesi, bu olayı olduğu gibi yazdı. İçişleri Bakanı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin haberini sözkonusu ederek Sivas valiliğine yaptığı bir bildiri "kahrolsun işgal" gibi yazılar, hükûmetin şimdiki siyasetine uygun değildir; diyordu.

Bu ne demektir, Efendiler? Hükûmet, işgali, beğenilmez saymayan bir siyaset mi izliyordu? Yoksa, kahrolsun işgal dedikçe, memleket daha çok düşman eline mi geçecekti? İşgal ve saldırı karşısında, milletin suskun ve dingin kalması, işgalden üzülmüş görünmemesi mi akla ve siyasete uygun düşerdi?

Böyle bozuk ve hayvanca bir düşünce, batış ve dağılıp uçurumuna kadar tekmedenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete temel olabilir miydi?

İşte, bunun üzerine, 13 Ekim 1919 da, Savaşları Bakanı Cemal Paşaya, yazdığım bir telgrafta; "vatanın kimi bölümlerinin boşaltıldığı güne kavuşan milletin, bu yoldan, hatta daha belirli bir şekilde, hislerini duyurmasını pek uygun ve akla yakın gördüğümüzü" ve "milletin gerçek duygularına dayanarak hükûmetin bu haksız işgalleri, tanımadığını resmî politika dili ile ve ateşkes hükümlerine aykırı olarak, bugüne kadar yapılmış olan karışmaları, protesto etmesini ve onarılmasını istemesini beklemekteyiz" dedikten sonra, "bu durumdaki yararlanarak hükûmetin izlediği siyasette, Temsilci Kurulca, daha bilinmeyen yönler varsa bu konuda Kurulun aydınlatılmasını" rica ettim (Belge 153).

Delegemiz ve Savaşları Bakanı Cemal Paşanın yanıtı, çok enteresandır (Belge 154). 18 Ekim 1919 tarihli olan bu yanıtta; şu cümlelerin içerdiği anlamlar, dikkate değerdir. "Ulusun umuları çerçevesinde işleri yürütme sorumluluğunu yüklenen İstanbul hükûmeti, davranışlarında ve yaptıklarında politika gereklerini kollamak, yabancılara karşı daha konukseverlikle ve yumuşak davranmak zorunda" dır.

Efendiler, Rıza Paşa hükûmeti ve o hükûmette, Savaşları Bakanı olan kişi; aziz vatanımızı işgal eden, süngülerini milletin kalbine saplayan yabancıları, konuk sayıyor ve onlara konukseverce ve yumuşak davranmakta zorunluluk görüyor. Bu ne düşüncedir, bu ne kafadır? Ulus bunu mu umuyordu?

Savaşları Bakanı, "özellikle ulusal girişimlerin yanlış yorumlanması ve bunlara ilişkin çalışmaların daha güçten düşmediği şu zamanlarda bildirmiş olduğum sakıncalıkların yersiz olmadığını siz de kabul edersiniz" inancında olduğunu söyleyerek, ulusal görüşmelere zarar vermiş olduğunu kapalı olarak söyleyen ve bu yüzden doğan fenalığın giderilmesi için aldıkları önlemlerin yersiz olmadığını bize de kabul ettirmek becerisini göstermeye çalışıyor.

Savaşları Bakanı, telgrafını şu cümle ile tamamlıyor: "Ergenliğini kanıtlamış olan soylu ulusun güvenini kazanmış bulunan şimdiki hükûmetin, yaptıklarında serbest kaldıkça, dışarıya sözünü daha çok duyurabileceği açık bir gerçek olmakla sayın Temsilci Kuruldan, hükûmetin yaptıklarını daha çok destekler bulunmalarını rica ederim."

Efendiler, Cemal Paşa, hakikaten mühim noktalara temas ediyor: Evvelâ, milletin ispatı rüşt ettiğini söyleyerek, bizim, millet namuna delâlet ve irşadımıza ihtiyaç olmadığını ima ediyor ve bununla, bizi millet içinde fuzulî birtakım müdahaleciler telâkki ediyor. Saniyen; bizim, hükûmeti azâdeser bırakmadığımızı ve bu yüzden harice karşı ismai kelâma, mâni teşkil eylediğimizi ifade ediyor.

Efendiler, milleti necibemizin, rüştünü ispat eden asar; Erzurum, Sivas Kongreleri ve bu Kongrelerde itihaz eylediği mukarrerat ve bu mukarreratın tatbikına çalışmak sayesinde vahdet ve tesanüt kespemçe başlaması ve Sivas Kongresini yapanları imhaya kalkışan Ferit Paşa Kabinesini iskat gibi efalü harekât ve teyakkuzdu.

Bu kadarla iktifa etmek, bütün bu harekât ve faaliyette olduğu gibi bundan sonra da, millete rehberlikte bulunmak vazîfei vicdaniyesinden sarfınazar ederek, hükûmeti azâdeser bırakabilmek, ancak bir şartla mümkün olabilirdi. O da, azâdeser olmaya liyakati tahakkuk edecek, Millet Meclisine müstenit, millî bir kabinenin, mukadderatı memleket ve milleti bihakkın tekeffül ettiğine kanaat idi. Milletin, "kahrolsun işgal" avazei şikâyetini boğmaya çalışsan, bihissü idrak insanlardan mürekkep, hayvan ve terkibinde hain bulunan bir heyetin, eblehane ve eçhelâne ve miskine hareketlerinin seyircisi kalmak, erbabı aklı iz'an ve hamiyetten talep olunabilir midir?!

Bir de Efendiler, Cemal Paşa: "Milletin haizi itimadı bulunan hükûmeti hazıra" sözü pek büyük ve alenî bir yalan irtikâp ediyordu. Milletin hükûmete itimadı henüz tahakkuk etmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi huzurunda kabine itimat reyî aldıktan sonra telâffuz olunabilirdi. Halbuki henüz Millet Meclisinin azaları bile intihap olunmuş değildi.

Harbiye Nazırı, bu sözü telâffuz ettiği dakikada, yalnız bir zâtın haizi itimadı bulunuyorlardı. O zat ta, devlet riyasetini telvis etmekte bulunan hain Vahdetin idi.

Heyeti Temsilîyenin, kendilerile, itilâfa lüzum görmüş olmasını, millet namına ihrazı itimat gibi telâkki etmek istiyor ve maksulları bu idise, milletin kendilerine vasutâ itimadı olan bu heyeti aradan çıkarmaya çalışmaya ihtiyaç nedendi?

*
* *

Efendiler, Ferit Paşa hükûmetinin sukutu, memlekette bazı mütereddit görünen mahallerin de hissiyat ve maneviyatı üzerinde hüsnü tesir yaptı. Her tarafta, rüesayı memurîni mülkiye ve askeriye başta olmak üzere, teşkilâta germi ve rildi.

Ali Fuat Paşa, garp vilâyetlerinin hemen kâffesile alâkadar oldu. Bizzat, Eskişehir, Bilecik ve bilâhare Bursa havalisinde dolaşmak ve icap edenlerle muhabere eylemek suretile çalışıyordu.

Balikesirde bulunan Miralay Kâzım Bey, (Meclis Reisi Kâzım Paşa) o halide millî teşkilât ve askerî tertibat ile alâkadar ve meşgul idi.

Bursada Miralay Bekir Sami Bey, 8 Teşrinievvelde, Ferit Paşanın adamı olan valiyi İstanbula göndererek, Kongre mukarreratını tatbika başlatmış ve bir heyeti merkezîye teşkil ettirmişti.

Teşkilâtı millîye ile uğraşıldığı kadar, intihabı meb'usan ile de büyük bir alâka ile uğraşıyordu.

Efendiler, Cemal Paşa, gerçekten önemli noktalara değiniyor: Önce, milletin ergenliğini kanıtladığını söyleyerek bizim, millet adına aracılık etmemize ve doğru yolu göstermemize gereksinme olmadığını dolaylı olarak söylüyor ve böylece, bizi millet önünde gereksiz birtakım karışıcılar sayıyor. İkinci olarak; bizim, hükûmeti serbest bırakmadığımızı ve bu yüzden dışarıya karşı sözlerini duyurmaya, engel oluşturduğumuzu söylüyor.

Efendiler, soylu ulusumuzun, ergenliğini kanıtlayan eserler; Erzurum, Sivas Kongreleri ve bu kongrelerde aldığı kararlar ve bu kararların uygulanmasına çalışmak yoluyla birlik ve dayanışma kazanmaya başlaması ve Sivas Kongresini yapanları yok etmeye kalkışan Ferit Paşa hükûmetini düşürmek gibi davranış ve uyanıklıklardı.

Bu kadarla yetinmek, bütün bu davranış ve etkinliklerde olduğu gibi bundan sonra da, millete rehberlik etmek yollu vicdan görevinden vazgeçerek, hükûmeti serbest (başıboş) bırakabilmek, ancak bir koşulla mümkün olabilirdi. O da, serbest olmaya lâyük olduğu kanıtlanacak, Millet Meclisine dayalı, millî bir hükûmetin, ülke ve milletin kaderini hakkile kavrayıp üstlenmiş olduğuna inanmak idi. Milletin, "kahrolsun işgal" yakınma bağırışını boğmaya çalışsan, duygusuz ve anlayışsız insanlardan oluşan, içinde hayvan ve hainler bulunan bir hükûmetin, aptalca ve cahilce ve miskince davranışlarının seyircisi kalması, akıllı anlayışlı yurtseverlerden istenebilir miydi?

Bir de Efendiler, Cemal Paşa: "Milletin güvenine sahip bulunan şimdiki hükûmet" sözüyle pek büyük ve açık bir yalan söylemiş oluyordu. Milletin hükûmete güveni daha gerçekleşmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi önünde hükûmet güven oyu aldıktan sonra söylenebilirdi. Oysaki daha Millet Meclisinin üyeleri bile seçilmiş değildi.

Savaşşleri Bakanı, bu sözü söylediği dakikada, yalnız bir kişinin güvenine sahip bulunuyorlardı. O kişi de, devlet başkanlığını kirletmekte bulunan hain Vahdetin idi.

Temsilci Kurulun, kendilerile, anlaşmaya gereksinim duymasını, millet adına güven kazanmış gibi saymasını istiyor ve amaçları bu idiyse, milletin kendilerine güven gösterme aracı olan bu kurulu aradan çıkarmaya gereksinme nedendi?

*
* *

Efendiler, Ferit Paşa hükûmetinin düşmesi, memlekette bazı kararsız görünen yerlerin de duygularında ve moralleri üzerinde iyi etki yaptı. Her tarafta, üst düzey sivil ve asker görevliler başta olmak üzere, örgütlenmeye hız verildi.

Ali Fuat Paşa batı illerinin hemen hepsiyle ilgilendi. Eskişehir, Bilecik ve sonra da Bursa yörelerinde kendi dolaşarak ve gerekenlerle de haberleşerek çalışıyordu.

Balikesirde bulunan Albay Kâzım Bey, (Meclis Başkanı Kâzım Paşa) o yörelerde ulusal örgüt kurmak ve askerî önlemlerle ilgileniyor ve uğraşıyordu.

Bursada Albay Bekir Sami Bey, 8 Ekimde, Ferit Paşanın adamı olan valiyi İstanbula göndererek, Kongre kararlarını uygulamaya başlamış ve bir merkez kurulu oluşturmuştu.

Ulusal örgütler ile uğraşıldığı kadar, mebusların seçimi ile de büyük bir ilgi ile uğraşıyordu.

Memlekette, bilcümle teşkilâtı millîyenin, aynı unvan altında, Heyeti Temsilîyeye merbutiyeti esasî takip olunuyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyon Karahisarî havalisinde teşkilâtın tarsini ve Aydın, Konya, Bursa, Karesi muntakalarının sühuleti iribatı noktâi nazarından tedbirler alınıyordu. Garp cepheleri hakkında Harbiye Nezaretini, tenvire ve hükûmetçe ne gibi icraat ve tertibat düşünlüdüğü de sorularak, hükûmetin alâkasını isticlâba, çalışılıyordu.

Efeler tarafından idare olunan Aydın cephesi aksamına bir kumandan göndermek hususu düşünölmeye başlandı. 14 Teşrinievvelde işgal altındaki mahallerde; haflî teşkilâtı millîye yapılması için Fuat Paşaya ve Afyon Karahisarında Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Ömer Lûtfî Beye yazıldı. Maahaza, bu tarihlerde, henüz bazı yerlerde, maksadın tamamen anlaşılmadığı göröülü-yordu. Meselâ, Reddi İlhak Heyetlerinin, kendi namlarına, tebligatta bulunmakta olduğu ve 10 Teşrinievvel 1335 tarihinde, Reddi İlhak Cemiyeti reisi imzasile, Teşrinievvelin yirmisinde, bir büyük kongre içtima edeceği ve bu kongreye iki murahhas izamu vilâyetlerden talep ediliyor ve birtakım tedbirler icrası bildiriliyordu.

Bir taraftan, Karakol Cemiyetinin de, İstanbuldan maada, Bursa havalisinde de faaliyette bulunduğu anlaşıldı.

Bu teşettütün önüne geçmek için icab eden tedbirler alındı. Bilhassa, Ali Fuat Paşaya, Balıkesirde Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Beye, Bursa Heyeti Merkezîyesine icabı gibi yazıldı (Ves. 155).

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de, düşmanlarla beraber Anadolu da mukabil teşkilât yapmak üzere yetmiş beş kişi kadar göndermiş, bu haber alındı. Kolorduların nazarı dikkati celbolundu.

İstanbulda, haflî çalışmaya karar verildi. Trakya ya teşkilâtın tevsii için Cafer Tayyar Bey vasıtasile talimat verildi.

Efendiler, meb'usların intihabına çalışırken, bir taraftan da Meclisi Meb'usanın, nerede toplanabileceği fikri dimağımızla işgal ediyordu. Hatırlayacakınız ki, Erzurumdan, Refet Paşanın bu meseleye müteallik bir telgrafına cevap verirken "Meclis toplanmalı, fakat, İstanbulda değil, Anadolu da" demiştim. Filhakika, ben, Meclisin İstanbulda toplanması kadar, mantıksız ve maksatsız bir hareket tasavvur edemiyordum. Ancak, bu hususta salâhiyettar olanları ve efkârı umumîyeyi, bu hakikate imale etmedikçe, fikrimizin hayyizi file gelmesi mümkün değildi. İstanbulda içtimain, mehazirini, tabîî bir surette, tebellür ettirmek icap ediyordu. Bu maksatla, makasadı millîyeyi Rum ve ecnebîlere karşı hıristiyanlar aleyhinde göstermek hususunda, Ali Kemal ve Mehmet Ali Beylerin faaliyeti, Ermeni Patrikhanesinde aktolunan içtimalar ve Hürriyet ve İtilâf Fırkasının teşebbüsâtı üzerine Harbiye Nazırı vasıtasile, hükûmeti merkezîyenin nazarı dikkatini celbettik.

13 Teşrinievvel 1335 tarihinde, Meclisi Meb'usanın küşadından sonra, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin nasıl bir vaziyeti siyâsiye alması fikrinde bulunduğunu, Cemal Paşa vasıtasile hükûmetten istimzaç ederken, Meclisi Meb'usanın Dersaadette içtimanda ne gibi teminatı siyâsiye istihsalinin düşünöldüğünü de sorduk. Aynı tarihte, Meclisi Meb'usanın Dersaadette temini selâmeti için, ne gibi tertibatı inzibatiye ve tedafüiyeye tevessül edilmek mutasavver olduğunun ve ne yapılmak lâzımgeldiğinin, İstanbulda, teşkilâtımızın heyeti merkezîyesinde

Memlekette, bütün ulusal örgütlerin, tek ad altında, Temsilci Kurula bağlanması ilkesi izlenmişti. Eskişehir, Kütahya, Afyon yörelerinde örgütlerin güçlendirilmesi ve Aydın, Konya, Bursa, Balıkesir bölgeleriyle kolaylıkla bağlantı kurulması için önlemler alınıyordu. Batı cepheleri üzerinde Savaşışleri Bakanlığını aydınlatmaya ve hükûmetçe ne gibi önlem ve düzenlemeler düşünöldüğü de sorularak, hükûmetin ilgisinin çekilmesine, çalışılıyordu.

Efeler tarafından yönetilen Aydın cephesi kesimlerine bir komutan göndermek konusu düşünölmeye başlandı. 14 Ekimde düşman elinde bulunan yerlerde; gizli ulusal örgüt kurulması için Fuat Paşaya ve Afyonda Yirmi Üçüncü Tümen Komutanı Ömer Lûtfî Beye yazıldı. Bununla birlikte, bu tarihlerde, bazı yerlerde, amacın daha tamamen anlaşılmadığı göröülü-yordu. Örneğin, Reddi İlhak Kurullarının, kendi adlarına, bildirimler yapmakta olduğu ve 10 Ekim 1919 tarihinde, Reddi İlhak Derneği başkanı imzasile, Ekimin yirmisinde, bir büyük kongre toplanacağı ve bu kongreye iki delege gönderilmesi illerden isteniyor ve birtakım önlemler alınması bildirili-yordu.

Bir taraftan, Karakol Derneğinin de, İstanbuldan başka, Bursa yörelerinde de çalışmakta olduğu anlaşıldı.

Bu karışıklığın önüne geçmek için gereken önlemler alındı. Özellikle, Ali Fuat Paşaya, Balıkesirde Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Beye, Bursa Merkez Kuruluna gereği gibi yazıldı (Belge 155).

İtilâf ve Hürriyet Derneği de, düşmanlarla birlikte Anadolu da karşı örgüt kurmak için yetmiş beş kişi kadar göndermiş, bu haber alındı. Kolorduların dikkati çekildi.

İstanbulda, gizli çalışmaya karar verildi. Trakya ya örgütün genişletilmesi için Cafer Tayyar Bey aracılığıyla direktif verildi.

Efendiler, meb'usların seçimine çalışırken, bir yandan da Meb'uslar Meclisinin, nerede toplanabileceği düşüncesi kafamızı kurcalıyordu. Anımsıyacakınız ki, Erzurumdan, Refet Paşanın bu konuya ilişkin bir telgrafına karşılık verirken "Meclis toplanmalı, ama İstanbulda değil, Anadolu da" demiştim. Gerçekten, ben, Meclisin İstanbulda toplanması kadar, mantıksız ve amaçsız bir davranış düşünemiyordum. Ancak bu konuda yetkili olanları ve kamu oyunu, bu gerçeğe inandırmadıkça, düşüncemizin gerçekleştirilmesi mümkün değildi. İstanbulda toplanmanın, sakıncalarını, doğal bir şekilde, belirtmek gerekiyordu. Bu amaçla, ulusal amacı Rum ve yabancılara yani Hıristiyanlara karşı göstermek için, Ali Kemal ve Mehmet Ali Beylerin yaptıkları çalışmalar, Ermeni Patrikhanesinde yapılan toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisinin girişimleri üzerine Savaşışleri Bakanı aracılığıyla, İstanbul hükûmetinin dikkatini çektik.

13 Ekim 1919 tarihinde, Meb'uslar Meclisinin açılmasından sonra, Hakları Savunma Derneğinin nasıl bir politik durum alması düşünöldüğünü, Cemal Paşa aracılığı ile hükûmetten sorarken, Meb'uslar Meclisinin İstanbulda toplanmasında ne gibi politik güven elde edilmek düşünöldüğünü de sorduk. Yine o tarihte, Meb'uslar Meclisine İstanbulda güven sağlamak için, ne gibi güvenlik ve savunma önlemleri almak düşünöldüğünü ve ne yapılmak gerektiğini, İstanbulda,

Meclisi
Meb'usanın
toplanaacağı
yer

Meb'uslar
Meclisinin
toplanaacağı
yer

bulunan ve Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı olan Miralay Şevket Beyden sorduk.

*
* *

Amasya
mülâkatı

Efendiler, hatırımızdadır ki, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile, Amasyada, bir mülâkat takarrür etmişti. Nazır Paşa ile, hükümetin siyaseti haricîyesi ve idarei dahilîyesi ile ordunun istikbaline ait esasat üzerinde görüşülmek ihtimali vardı. Bu sebeple daha evvel kolordu kumandanlarının fikir ve mütaalealarını bilmek, bence pek faydalı idi.

14 Teşrinievvel 1335 tarihli şifremde, kolordu kumandanlarının bu üç noktaya ait mütaalealarını rica ettim. Kumandanların raporlarını vesaik meyanında mütaalea buyurursunuz (Ves. 156).

Salih Paşa, 15 Teşrinievvelde, İstanbuldan hareket etti. Biz de, 16 Teşrinievvelde Sıvasta hareket ettik. 18 Teşrinievvelde Amasyada bulunduk.

Salih Paşaya, uğrayacağı iskelelerde, teşkilâtı millîye tarafından mutantan istikballer yapılması ve tarafımızdan beyanı hoşamedî edilmesi hakkında talimat verilmişti (Ves. 157).

Biz de, Amasyada, bizzat pek büyük tezahüratla kendisini, istikbal ettik.

Salih Paşa ile, Amasyada, 20 Teşrinievvelde başlayan müzakeratımız, 22 Teşrinievvelde hitam buldu. Üç gün devam eden müzakerat neticesinde, ikişer nüsha olmak üzere beş kut'a protokol tanzim edildi. Bu beş kut'a protokoldan üçü -Salih paşa nezdinde kalanlar bizim tarafımızdan ve bizde kalanlar Salih Paşa tarafından- imza edildi. İki kut'a protokol mahrem addedilerek imza edilmedi.

Amasya mülâkatı neticesi olan mukarrerat, kolordulara da bildirildi (Ves. 158).

Efendiler, bu münasebetle, bir noktayı tebarüz ettirmek isterim. Bizce, teşkilâtı millîyenin ve Heyeti Temsilîyenin, hükümeti merkezîye tarafından resmen tanınmış bir mevcudiyeti siyasîye olduğunu ve müzakeratımız resmî ve netayicinin lâzımıriyeye olarak tarafeynce resmen taahhüt edilmiş bulunduğunu teyit ettirmek esastı.

Binaenaleyh, müzakerat netayici mazbutatının protokol olduğunu kabul ettirmek ve hükümeti merkezîyenin murahhası olan Bahriye Nazırına imza ettirmek mühimdir.

21 Teşrinievvel 1335 tarihli protokol muhteviyatı, denilebilir ki, hemen kâmilin Salih Paşanın tekâlifi olup kabulünde beis görülmiyen birtakım mevattan ibarettir (Ves. 159).

22 Teşrinievvel 1335 tarihli ikinci protokol, uzun süren bir müzakere ve münakaşanın hulâsai zaptıdır.

Bu müzakerede, tarafeynin, hilâfet ve saltanat hakkında teminatı müteka-bilesine ait tafsilâtına dair bir mukaddemeden sonra, Sivas Kongresinin 11 Eylül 1335 tarihli beyanname mevaddının tezekkürüne başlandı:

1- Beyannamenin birinci maddesinde, tasavvur ve kabul olunan hududun en asgarî bir talep olmak üzere temini istihsalî lüzumu müştereken kabul edildi.

Kürtlerin istiklâli maksadı zahirîsi altında yapılmakta olan tezvîratın önüne seçmek hususu tensip edildi. Halen ecnebî tahtı işgalinde bulunan manatıktan, Kilikyayı Arabistan ile Türkiye arasında bir "eta tampon" vücuda getirmek

örgütümüzün merkez kurulunda bulunan ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olan Albay Şevket Beyden sorduk.

*
* *

Efendiler, anımsarsınız ki, Denizîşleri Bakanı Salih Paşa ile, Amasyada, bir buluşma kararlaştırılmıştı. Bakan Paşa ile belki hükümetin dış politikası ve iç yönetimi ile ordunun geleceğine ilişkin esaslar üzerinde görüşülecekti. Bu nedenle önceden kolordu komutanlarının düşünce ve görüşlerini bilmek, bence pek yararlı idi.

14 Ekim 1919 tarihli şifremde, kolordu komutanlarının bu üç noktaya ilişkin düşüncelerini rica ettim. Komutanların raporlarını belgeler arasında okursunuz (Belge 156).

Salih Paşa, 15 Ekimde, İstanbuldan yola çıktı. Biz de, 16 Ekimde Sıvasta yola çıktık. 18 Ekimde Amasyada bulunduk.

Salih Paşaya, uğrayacağı iskelelerde, ulusal örgütler tarafından parlak karşılama törenleri yapılması ve tarafımızdan hoş geldiniz denilmesi hakkında direktif verilmişti (Belge 157).

Kendimiz de, Amasyada, pek büyük gösterilerle kendisini, karşıladık.

Salih Paşa ile, Amasyada, 20 Ekimde başlayan görüşmelerimiz, 22 Ekimde bitti. Üç gün süren görüşmeler sonunda, ikişer nüsha olmak üzere beş tane protokol düzenlendi. Bu beş protokoldan üçü -Salih Paşada kalanlar bizim tarafımızdan ve bizde kalanlar Salih Paşa tarafından - imza edildi. İki tane protokol gizli sayılarak imza edilmedi.

Amasya görüşmeleri sonucu olan kararlar, kolordulara da bildirildi (Belge 158).

Efendiler, sırası gelmişken, bir noktayı belirtmek isterim. Ulusal Örgütlerin ve Temsilci Kurulun, İstanbul hükümeti tarafından resmî surette tanınmış ve siyasal bir varlık olduğunu ve görüşmelerimizin resmî ve bunların sonuçlarının uygulanmasının zorunlu olacağını iki tarafça resmen üstlenilmiş olduğunu vurgulamak bizce esastı.

Bunun için, görüşmenin tutanaklarının protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul hükümetinin delegesi olan Denizîşleri Bakanına imza ettirmek önemli idi.

21 Ekim 1919 tarihli protokolda bulunanların, denilebilir ki, hemen hepsi Salih Paşanın önerileri olup kabulünde sakınca görülmiyen birtakım maddelerden ibarettir (Belge 159).

22 Ekim 1919 tarihli ikinci protokol, uzun süren bir görüşme ve tartışmanın özet halinde tutanağıdır.

Bu görüşmelerde, iki tarafın, hilâfet ve saltanat hakkında karşılıklı güvenceleriyle ilgili ayrıntılara ilişkin başlangıçlardan sonra, Sivas Kongresinin 11 Eylül 1919 tarihli bildirisinin maddelerinin görüşülmesine başlandı:

1- Bildirinin birinci maddesinde, tasarlanıp kabul edilen sınırların minimum bir istek olmak üzere sağlanması gereği birlikte kabul edildi.

Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme amacı görünüşü altında yapılmakta olan karıştırcılığın önüne geçilmesi uygun görüldü. Şimdi yabancıların elinde bulunan bölgelerden, Kilikyayı Arabistan ile Türkiye arasında bir "tampon dev-

maksadile ana vatandan ayırmak arzusunda bulunulduğu mevzuubahs edildi. Anadolunun, en koyu Türk muhiti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntakası olan bu kat'anın hiçbir suretle ayrılmasına muvafakat edilmeyeceği; Aydın vilâyetinin de, aynı kat'iyetle (ve evveliyetle) eczayı vatandan gayrikabili infikâk olduğu esası umumiyetle kabul edildi.

Trakya meselesine gelince: Burada da, zahiren bir hükûmeti müstakille ve hakikatte bir müstamere tesisi ve bu halde Şarkî Trakyadan dahi Midye-İnoz hattına kadar olan mıntakayı bizden ayırmak arzusunda bulunulmak ihtimali derpiş edildi. Fakat Edirnenin ve Meriç hududunun bir hükûmeti müstakillei islâmiyeye ilhak edilmek için dahi olsa, hiçbir suretle terkine rıza gösterilmemesi esası müştereken tasvip edildi. Maahaza bütün bu madde muhteviyatı hakkında heyeti teşriîyenin vereceği en son karar bittabi mutadır, dendi.

2- Beyannamenin dördüncü maddesinde anasırı gayrimüslimeye hakimiyeti siyasîye ve muvazeneti içtimaîyemizi ihlâl edecek mahiyette imtiyazat itasının kabul edilmeyeceğine dair olan fıkra, ehemmiyetli bir surette tezekkür olundu. Bu kaydın, istiklâlîmizi filen temin için, istihsali mülbrem bir talep mahiyetinde telâkki edilmesi ve bundan yapılacak en ufak bir fedekârlığın istiklâlîmizi esaslı bir surette rahnedar eylieceği dermenen edildi. Mezkûr dördüncü maddede mevzuubahs olan ve anasırı hristiyanîyeye fazla imtiyazat verilmesine matuf olan gaye, lâzîmülistihsal bir hedef olarak kabul edilmiştir. Maahaza gerek bu bapta ve gerek hakkı hayatımızın müdafaası emrindeki metalibi sairemize ait hususatta -birinci maddenin nihayetinde olduğu gibi burada da- Meclisi Millînin reyü kararının muta olacağı kaydı konuldu.

3- Beyannamenin yedinci maddesine nazaran istiklâlîmiz, tamamen mahfuz kalmak şartile fennî, sınaî ve iktisadî ihtiyacatımızın sureti tesviyesi hususu münakaşa edildi. Memleketimize pek çok sermaye dönecek olan bir devlet olursa, bunun umuru maliyemiz üzerinde talep edebileceği bir hakkı murakabenin derece şümulü kestirilemeyeceğinden, bu hususun istiklâlîmizi ve menafî hakikiye milliyemizi zarardide etmeyecek veçhile, mütehassıslarca esaslı bir surette düşünülerek tahdit ve tesbitinden sonra Meclisi Millîce tensip edilecek suretin kabulü tezekkür olundu.

4- 11 Eylül 1335 tarihli Sivas Kongresi mukarreratının mevaddı sairesi de Meclisi Meb'usanın kabulüne iktiran eylemek şartile esas itibarile muvafık görüldü.

5- Bundan sonra, Sivas Kongresinin 4 Eylül 1335 tarihli mukarreratının teşkilât kısmına ait 11 inci maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve sahai faaliyeti hususu mevzuubahs olundu.

Bu maddede, iradei millîyeyi hâkim kılacak olan Meclisi Millînin, hukuku teşriîye ve murakabesine emniyet ve serbesti ile sahip olduktan ve bu emniyet meclisi millîce teyit edildikten sonra, Cemiyetin şekli kongre kararile tayin edileceği musarrahtır. Burada mevzuubahs olan kongrenin, şimdîye kadar vukubulan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrut değildir, dendi.

Cemiyetin programını kabul eden Meb'usan, Cemiyetin nizamnamesinde musarrah olan murahhaslar ad ve telâkki edilerek aktedecekleri içtimaî mahsus, kongre makamına kaim olabilir. Bundan sonra, meclisi millînin İstanbulda, ta-

let" oluşturmak amacıyla ana vatandan ayırmak isteğinde bulunulduğu söz konusu edildi. Anadolunun, en koyu Türk çevresi ve en verimli ve zengin bir bölgesi olan bu toprakların hiçbir suretle ayrılmasının kabul edilmeyeceği; Aydın ilinin de, aynı kesinlikle (ve öncelikle) yurdun ayrılmaz parçalarından olduğu ilkesi herkes tarafından oy birliğiyle kabul edildi.

Trakya konusuna gelince: Burada da, sözde bir bağımsız hükûmet ve gerçekte bir sömürge kurmak ve böylelikle Doğu Trakyadan da Midye - Enez çizgisine kadar olan bölgeyi bizden ayırmak isteneceği olasılığı düşünüldü. Fakat Edirnenin ve Meriç sınırlarımızın bağımsız bir İslâm hükûmetine kattırmak için olsa bile, hiçbir şekilde bırakılmasına razı olmamak ilkesi ortaklaşa uygun görüldü. Bununla birlikte bütün bu maddede bulunan şeyler hakkında yasama meclisinin alacağı en son karara elbette uyulacaktır, dendi.

2 - Beyannamenin dördüncü maddesinde Müslüman olmayan unsurlara siyasal egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozacak nitelikte ayrıcalıklar verilmesinin kabul edilmeyeceği hakkındaki bölüm, önemle görüldü. Bu ilkenin, bağımsızlığımızı gerçekten sağlamak için, elde edilmesi çok zorunlu bir istem niteliğinde sayılması ve bundan verilecek en ufak bir ödünün bağımsızlığımızı kökten sarsacağı ileri sürüldü. Bu dördüncü maddede sözkonusu olan ve Hristiyan unsurlara fazla ayrıcalıklar tanınmamasına yönelik olan amaç, elde edilmesi gerekli bir amaç olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte gerek bu konuda gerek yaşama hakkımızın savunulması yolundaki başka isteklerimize ilişkin konularda - birinci maddenin sonunda olduğu gibi burada da - Ulusal Meclisin görüş ve kararına uyulacağı koşulu konuldu.

3 - Bildirinin yedinci maddesine göre bağımsızlığımız, tam olarak korunmak koşuluyla teknik, endüstriyel ve ekonomik gereksinimlerimizin nasıl sağlanacağı tartışıldı. Memleketimize pek çok sermaye dönecek olan bir devlet olursa bunun malî işlerimiz üzerinde isteyebileceği bir denetleme hakkının kapsamı kestirilemeyeceğinden, bu konunun bağımsızlığımızı ve gerçek ulusal çıkarlarımızı zarara sokmayacak yolda, uzmanlarca inceden inceye düşünülerek sınırlanıp saptanmasından sonra Ulusal Meclisce uygun görülecek yolun kabulü görüldü.

4 - 11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi kararlarının öbür maddeleri de Mebuslar Meclisince kabul edilmek koşuluyla esasta uygun bulundu.

5 - Bundan sonra, Sivas Kongresinin 4 Eylül 1919 tarihli kararlarının örgütler bölümüyle ilgili 11 inci maddesinin içeriği olan Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin durumu ve bundan sonraki çalışma biçim ve alanı sözkonusu edildi.

Bu maddede, ulusal iradeyi egemen kılacak olan Ulusal Meclisin, yasama ve denetleme hakkına güvenle ve serbestçe sahip olduktan ve bu güven Ulusal Meclisce kesinlikle belirtildikten sonra, Derneğin, ne olacağının kongre kararile belirleneceği açıklandı. Burada sözkonusu olan kongrenin, şimdîye kadar yapılmış olan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi dışarda (taşrada) ayrı bir kongre biçiminde olması gerekli kılınmamıştır, dendi.

Derneğin programını kabul eden mebuslar, Derneğin tüzüğünde açıkça belirtilmiş olan delegeler gibi sayılarak yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir. Bundan sonra Ulusal Meclisin İstanbulda, tam güvenlilik içinde hür

mamen hali emniyette, serbest olarak icrayı vazife edebilmesi şarttır, dendi. Bunun, şeraiti hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemmül edildi. İstanbulun ecnebî tahtı işgalinde bulunması hasebile meb'usanın vazife teşriyelerini hakkıyla ifaya pek müsait olamayacağı fikri tezahür etti. Yetmiş seferinde Fransızların Bordeaux ve ahiren Almanların Weimarda da yaptıkları veçhile, sulhün aktine kadar, muvakkaten, meclisi millînin Anadolu'da, hükûmeti seniyenin tensip edeceği emin başka bir mahalde içtimai muvafık görüldü.

Meclisi millînin içtimaından sonra, derecei emniyet ve mahfuziyeti taayyün edeceğinden emniyeti tamme görüldüğü takdirde, Cemiyet Heyeti Temsilîyesinin ilgasile teşkilâtı hazırasının hedefi mesaisinin tayini, zikrettiğim veçhile kongre makamına kaim olacak olan içtimai mahsusta kararlaştırılacağı ifade olundu.

Meb'usanın intihabında serbesti tam bulunması lüzumu hükûmetçe emredilmiş olması hasebile intihabatın icrasında, Cemiyet Heyeti Temsilîyesince, müdahale vaki olmamakla olduğu beyan edildi.

Meb'usan meyanında, İttihat ve Terakkiye mensup ve orduda seyiyatlı eşhas bulunduğu takdirde, bunların meb'us intihap edilmesine meydan verilmemek için Heyeti Temsilîyece irşat suretinde, sureti münasebete bazı telkinat yapılması muvafık olacağı da mülâhaza olundu. Heyeti Temsilîyenin bu bapta sureti tavassutu da, ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak tesbit edildi (Ves. 160).

Mahrem, telâkki edilip imza altına alınmayan dördüncü protokol şu idi:

1- Bazı kumandanların tardına ve bir kısım zabitanın divanı harbe tevdielerine dair sadır olan iradati seniye ve evamiri sairenin tashih olunması.

2- Maltaya nefyedilmiş olanlar hakkında kendi mehakimi aidemizde takibatı kanuniye yapılmak üzere Dersaadete celpleri esbabına tevessül.

3- Ermeni zalimlerinin de mahkemeye verilmesi (Meclisi Meb'usana terkolunacaktır).

4- İzmirin tahliyesi için hükûmeti merkezîye tarafından yeniden protesto yapılması ve icab ederse hafî talimat ile ahaliye mitingler aktettirilmesi.

5- Umum Jandarma Kumandanı, Merkez Kumandanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Müsteşarının tebdilleri (Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince).

6- İngiliz Muhipler Cemiyetinin (kapı, kapı dolaşıp) ahaliye kâğıt mühürlertirmelerine mâni olmak.

7- Ecnebî parasile satın alınmış cemiyetlerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin muzır neşriyatına nihayet verilmesi (bilhassa zabitan ve memurînin bu gibi cemiyetlere intisap eylemelerinin kat'iyen men'i).

8- Aydın Kuvayı Millîyesinin takviyesi ve işelerinin teshil ve temini (bu husus Harbiye Nezaretince tanzim olunur. Donanma Cemiyetinin 400,000 lirasından lüzumu kadarı hükûmet tarafından bu maksada tahsis kılınabilir).

9- Harekâtı millîyeye iştirak etmiş memurların umumca sükkûnet ve emniyeti tamme husulüne kadar yerlerinden kaldırılmamaları ve amali millîyeye muhalif hareket etmelerinden naşi millet tarafından işten el çektirilmiş memurlarının yeni memuriyetlere tayinlerinden evvel sureti hususîyede müdavelei efkâr edilmesi.

olarak görev yapabilmesi şarttır, dendi. Bunun, bugünkü koşullara göre ne ölçüde sağlanabileceği düşünöldü. İstanbulun yabancıların işgali altında bulunması dolayısıyla meb'usların yasama görevlerini gereğince yapmaya pek uygun olamayacağı düşüncesi belirdi. Yetmiş (1870) seferinde Fransızların Bordeaux'da ve sonra da Almanların Weimar'da yaptıkları gibi, barış yapılarına kadar, geçici olarak, Ulusal Meclisin Anadolu'da, İstanbul hükûmetinin uygun göreceği güvenli başka bir yerde toplanması uygun göröldü.

Ulusal Meclisin toplanmasından sonra, güvenilirlik ve dokunulmazlık derecesi belli olacağından tam güven olduğu anlaşılırsa, Derneğin Temsilci Kurulunun dağıtılması ve bugünkü örgütlerin ne amaca yönelik çalışacağıının belirtilmesinin, söylediğim gibi kongre yerine geçecek olan özel toplantıda kararlaştırılacağı belirtildi.

Meb'usların seçiminde tam serbestlik bulunması gerekliliği hükûmetçe emredilmiş olduğundan seçimlerin yapılmasında, Dernek Temsilci Kurulunun, karışmamakta olduğu bildirildi.

Meb'uslar (adayları) arasında, İttihat ve Terakki üyesi ve orduda kötülüğü görölmüş kişiler bulunursa, bunların meb'us seçilmesine meydan verilmemek için Temsilci Kurulca doğru yolu gösterme şeklinde, uygun biçimde bazı öğütlemelerde bulunulmasının uygun olacağı da düşünöldü. Temsilci Kurulunun bu konuda nasıl aracılık edeceği de, ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak saptandı (Belge 160).

Gizli sayılıp imzalanmayan dördüncü protokol şu idi:

1 - Bazı komutanların, askerlikten kovulmasına ve bir kısım subayların harp divanına verilmelerine ilişkin olarak çıkan padişah buyrukları ve öteki emirlerin düzeltilmesi.

2 - Maltaya sürölmüş olanlar hakkında kendi yetkili mahkememizde yasal kovuşturma yapılmak için İstanbula getirtilmeleri yoluna gidilmesi.

3 - Zülüm yapılmış Ermenilerin de mahkemeye verilmesi (Meb'uslar Meclisine bırakılacaktır).

4 - İzmirin boşaltılması için İstanbul Hükûmeti tarafından yeniden protesto yapılması ve gerekirse gizli direktiflerle halka mitingler yaptırılması.

5 - Genel Jandarma Komutanı, Merkez Komutanı, Polis Müdürü ve İçişleri Müsteşarının değiştirilmeleri (Savaşışleri ve İçişleri Bakanlıklarınca).

6 - İngiliz Muhipler Derneğinin (kapı, kapı dolaşıp) ahaliye kâğıt mühürlertirmesinin önlenmesi.

7 - Yabancı parasile satın alınmış derneklerin çalışmalarına ve bu gibi gazetecilerin zararlı yayımlarına son verilmesi (özellikle subaylarla devlet memurlarının bu gibi derneklere girmelerinin kesinlikle yasaklanması).

8 - Aydın Ulusal Gücünün kuvvetlendirilmesi ve beslenmelerinin kolaylaştırılıp sağlanması (bu konu Savaşışleri Bakanlığınca düzenlenir. Donanma Derneğinin 400,000 lirasından gereği kadarı hükûmet tarafından bu amaca ayrılabilir).

9 - Millî Harekâta katılmış olan devlet memurlarının her yerde tam dinginlik ve tam güvenlik sağlanana dek yerlerinden kaldırılmamaları ve ulusal emellere aykırı davranışlarından dolayı millet tarafından işten el çektirilmiş devlet memurlarının yeni görevlere atanmalarından önce özel olarak karşılıklı görüşülmesi.

10- Garbi Trakya muhacirlerinin sevk ve naklinin temini.

11- Acemi Sadun Paşa ve maiyetinin sureti münasibede ikdarı.

İmzasız beşinci protokol da, sulh konferansına gidebilecek zevatın esamisini ihtiva ediyordu. Maahaza bu hususta hükûmet, esasa riayet etmek şartile, serbest bulunacaktı.

Murahhaslar:

Tevfik Paşa Hazretleri	Reis
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askerî murahhas
Hariciye Nazırı	Siyasî murahhas
Reşat Hikmet Bey	Siyasî murahhas

Heyeti mütehasısası:

Hâmit Bey	Maliye
Miralay İsmet Bey	Askerî
Reşit Bey	Umuru siyasiye
Mühendis Muhtar Bey	Umuru nafla
Miralay Ali Rıza Bey	Bahriye miralayı
Refet Bey	İstatistik
Emirî Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk müşaviri
Mütehasıs bir zat	Umuru ticarîye
Mütehasıs bir zat	Mezahibi muhtelif imtiyazatına vâkıf

Heyeti tahririye:

Reşit Saffet Bey	Maliye Kalemi Mahsus Müdiri Esbaki
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Muallimi

Efendiler, bu müzakeratımız mazbutatı meyanında, en mühim noktanın, meclisi millînin mahalli içtimasına ait olduğu nazarı dikkati âlilerinizi celbetmiş olacağını tahmin ederim.

Meclisin, İstanbulda in'ikadı caiz olmadığı hakkındaki kadîm fikir ve kanaatimizi, Salih Paşaya kabul ve tasdik ettirdik. Ancak Paşa, şahsan bu kanate iştirak etmekle beraber, bu iştirakin şahsına ait olup, şimdiden, bütün kabine namına söz veremeyeceği kaydı ihtirazisini de dermeyeran etmişti. Kendisi, kabine erkânını ikna ve bu fikre iştirak ettirmek için elinden geleni yapacağını vaat ve muvaffak olamadığı takdirde kabineden çekilmekten başka yapacak bir şeyi olmadığını beyan eylemiş idi.

Salih Paşa, bu hususta muvaffak olamamıştır.

Meclisi Meb'usanın mahalli içtimai meselesine tekrar avdet eylemek üzere Amasya mülâkatına ait maruzatıma hitam veriyorum.

Yalnız, Efendiler; biz, Amasyaya gelmek üzere Sıvasta ayrılır, ayrılmaz, Sıvasta pek te hoş gitmeyen bir hâdise cereyan etmiştir. Bu hâdise hakkında kısaca arzı malûmat edeyim:

Amasyaya muvasalatımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin, ecaniple müştereken

10 - Batı Trakya göçmenlerinin taşınmalarının sağlanması.

11 - Acemi Sadun Paşa ve emrindekilerin geçimlerinin uygun şekilde sağlanması.

İmzasız beşinci protokolda da, barış konferansına gidebilecek kişilerin adları bulunuyordu. Böyle olmakla birlikte bu konuda hükûmet, ana ilkeye uyulmak koşuluyla, serbest bulunacaktı.

Delegeler:

Tevfik Paşa Hazretleri	Başkan
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askerî delege
Dışişleri Bakanı	Siyasî delege
Reşat Hikmet Bey	Siyasî delege

Uzmanlar kurulu:

Hâmit Bey	Maliye
Albay İsmet Bey	Askerî
Reşit Bey	Siyasî işler
Mühendis Muhtar Bey	Bayındırlık işleri
Albay Ali Rıza Bey	Deniz Albayı
Refet Bey	İstatistik
Emirî Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk danışmanı
Uzman birisi	Ticaret işleri
Uzman birisi	Çeşitli mezhepler ayrıcalıklarını bilen

Yazı kurulu:

Reşit Saffet Bey	Eski Maliye Özel Kalem Müdürlerinden
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Öğretmeni

Efendiler, bu görüşmelerimizin tutanakları arasında, en önemli noktanın, Ulusal Meclisin toplanma yerine ilişkin sorunun oluşturacağına dikkatinizi çekmiştim sanırım.

Meclisin, İstanbulda toplanması uygun olmadığı hakkındaki eski düşünce ve kanımızı, Salih Paşaya kabul ettirip onaylattık. Ancak Paşa, kendisi bu konuya katılmakla birlikte, bu katılışın kendisine ait olup, şimdiden, bütün hükûmet adına söz veremeyeceği ön koşulunu da ileri sürmüştü. Kendisi, hükûmet üyelerini ikna etmek ve bu düşünüşe katmak için elinden geleni yapacağına söz vermiş ve başaramazsa hükûmetten çekilmekten başka yapacak bir şeyi olmadığını bildirmişti.

Salih Paşa, bu konuda başarılı olamamıştır.

Meb'uslar Meclisinin toplantı yeri konusuna yeniden dönmek üzere Amasya buluşmasıyla ilgili sunularına son veriyorum.

Yalnız, Efendiler; biz, Amasyaya gelmek üzere Sıvasta ayrılır, ayrılmaz, Sıvasta pek de hoş gitmeyen bir olay olmuştur. Bu olay üzerinde kısaca bilgi sunayım:

Amasyaya varışımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin, yabancılarla ortaklaşa birta-

birtakım harekâtı hıyanetkâraneye teşebbüs ettiklerine dair malûmat almıştık. Bunu derhal tamimden tebliğ etmiştim. Sivasta da, aleyhimde, padişaha telgraf çekilmek gibi bir teşebbüs olduğunu istihbar ettim, fakat inanmadım. Elbette Heyeti Temsilîye arkadaşlarımızın ve karargâhımıza mensup zevatın, valinin ve sairenin dikkati buna mânidir dedim.

Halbuki, Şeyh Recep ve rüfekasından Ahmet Kemal ve Celâl namında üç şahıs bir gece telgrafhanede, kendilerine mensup bir telgrafçı vasıtasıyla, arzu ettikleri telgrafları çekmişler...

Filhakika, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşaya ait şu telgrafi getirdiler: **16613 K. 82 Bahriye Nazırı Devletlü Salih Paşa Hazretlerine Sivas, 18 Teşrinievvel 1335 Yaveri Hazreti Şehriyârî Saadetlü Naci Beyefendi Hazretlerine**

Aylardanberi memleketimizde cereyan eden hali anlamak ve mahiyeti meseleye vukuf peyda etmek üzere merkezi vilâyete kadar ihtiyarı zahmet buyurmanızı menafii mülkü millet namına cümleten istida ve mülkü millet namına makina başına teşriflerini kemali ubudiyyetle istirham eyleriz.

**An Evlâdı Şemsiddini Sivasî
Recep Kâmil,
Zarelizade Celâl**

**Ulema, eşraf, tüccar ve esnaftan
mürekkep yüz altmış mühürü havidir
İlyaszade Ahmet Kemal**

Bana da 19 Teşrinievvel 1335 tarihli şu telgraf geldi:

Amasyada Mustafa Kemal Paşaya

Ahalimiz, padişah ve hükümet efkârını bizzat Salih Paşadan veyahut emin bir lisandan işitmedikçe, aradaki ihtilâfa hallolunmuş nazariye bakamıyacaktır. Binaenaleyh iki şıktan birini ihtiyara mecburiyetinizi arzederiz.

**İlyaszade
Ahmet Kemal**

**Zarelizade
Celâl**

**An Evlâdı Şemsiddini Sivasî
Recep Kâmil**

Efendiler, biz, bütün memleketi irşad ve tenvir ile uğraşıyoruz. Fakat, düşmanlarımız da, bize mukabil, her yerde ve hatta bizzat bulunduğumuz ve her suretle hâkim olduğumuz Sivas şehrinde bile, habasetlerini icra ettirebilecek denli vasıtalar bulmakta, muvaffak olabiliyorlar.

Bütün ikazlarımıza, ihtarlarımıza rağmen, şahsan gaybubet eder etmez, Sıvastaki zevatın görülen dalgınlığı her yerde, ne kadar kayıtsızlıklar ve müsamahalar vukubulmuş olduğuna çok güzel bir misal teşkil eder.

19 Teşrinievvel günü Sıvastaki arkadaşlar, Heyeti Temsilîye imzasıyla şu telgrafi veriyorlardı:

Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve rüfekasının Zâtı Devletlerine çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgraf sureti aynen berveçhizir arz olunur:

Bu bapta Topçu Binbaşısı Kemal Bey ayrıca tahkikat icra etmektedir.

Bu telgrafa, aldığımı arzettiğim telgrafın suretini ilâve ediyorlar.

Sivas Telgraf Başmüdürü de aynı günde şu malûmatı veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

An Evlâdı Şemsiddini Sivasî Recep, İlyaszade Ahmet Kemal ve Zarelizade Celâl imzaları ile yazılan telgrafnameleri takdim ederim. Bu telgrafnameler gece getirilmiş ve memurlarımız ihafe edilerek yazdırılmıştır. Her ferdin şerâitü mahsusa dairesinde telgraf yazmaya hakkı derkârdır. Ancak makina odasına rastgelenin girmesi memnu bulunmak şöyle dursun, memurların tehdit ve ihafesi gibi haysiyet ve vekarı hükümeti rencide edecek harekâta içtisar etmek doğrusu kanuna başkaldırı niteliğindedir. Keyfiyeti vilâyete arzettim ve memlekette tesisi intizam için çalışmakta olan Zâtı Devletlerine de arzı hal ederim. İhtiram ve tazimatı mahsusamın kabul buyurulması müsterhamdır.

19 Teşrinievvel 1335

Başmüdür Lûtfi

kim haince davranışlara kalktıklarına ilişkin bilgi almıştık. Bunu hemen genelgeyle bildirmiştim. Sivasta da, bana karşı, padişaha telgraf çekilmek gibi bir girişim olduğunu haber aldım, ama inanmadım. Elbette Temsilci Kurul arkadaşlarımızın ve karargâhımıza bağlı kişilerin, valinin ve ötekilerin dikkati buna engeldir dedim.

Oysa, Şeyh Recep ve arkadaşlarından Ahmet Kemal ve Celâl adında üç kişi bir gece telgrafhanede, kendilerine bağlı bir telgrafçı eliyle, istedikleri telgrafları çekmişler...

Gerçekten, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşaya ait şu telgrafi getirdiler:

16613 K.82 Denizşleri Bakanı Salih Paşa Hazretlerine Sivas, 18 Ekim 1919 Padişah Yaveri Naci Beyefendi Hazretlerine

Aylardanberi memleketimizde sürüp giden olayları anlamak ve işin niteliğini kavramak için il merkezine kadar gelmenizi ülke ve ulus çıkarları adına hep birlikte diler, ülke ve ulus adına makina başına gelmenizi tam bağlılıkla rica ederiz.

**Şemsiddini Sivasî Oğullarından
Recep Kâmil,
Zarelizade Celâl**

**Din Bilginleri, halkdan ileri gelenlerden
oluşan yüz altmış kişinin mühürü vardır.
İlyaszade Ahmet Kemal**

Bana da 19 Ekim 1919 tarihli olan şu telgraf geldi:

Amasyada Mustafa Kemal Paşaya

Halkımız, padişah ve hükümetin düşüncelerini Salih Paşanın kendinden ya da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözüyle bakamıyacaktır. Bundan dolayı iki yoldan birini seçmeye zorunlu bulunduğunuzu bildiririz.

**İlyaszade
Ahmet Kemal**

**Zarelizade
Celâl**

**Şemsiddini Sivasî Oğullarından
Recep Kâmil**

Efendiler, biz, bütün memlekete doğru yolu göstermeye uğraşıyoruz. Ama, düşmanlarımız da, bize karşı, her yerde ve üstelik kendi bulunduğumuz ve her açıdan egemen olduğumuz Sivas şehrinde bile, kötülüklerini yaptırabilecek alçak eller bulmakta, başarılı olabiliyorlar.

Bütün uyarılarımıza, hatırlatmalarımıza karşın, biz uzaklaşır uzaklaşmaz, Sıvastaki kişilerin görülen dalgınlığı, her yerde, ne kadar kayıtsızlıklar ve yer-siz hoşgörüler meydana gelmiş olduğuna çok güzel bir örnek oluşturur.

19 Ekim günü Sıvastaki arkadaşlar, Temsilci Kurul imzasıyla şu telgrafi veriyorlardı:

Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve arkadaşlarının size çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgrafın örneği olduğu gibi aşağıda bilginize sunulur:

Bu yolda Topçu Binbaşısı Kemal Bey ayrıca soruşturma yapmaktadır.

Bu telgrafa, aldığımı söylediğim telgrafın örneğini ekliyorlar.

Sivas Telgraf Başmüdürü de aynı günde şu bilgiyi veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şemsiddini Sivasî Oğullarından Recep, İlyaszade Ahmet Kemal ve Zarelizade Celâl imzaları ile yazılan telgrafları veriyorum. Bu telgraflar gece getirilmiş ve görevlilerimiz korutularak yazdırılmıştır. Her bireyin özel koşullar çerçevesinde telgraf yazma hakkı kabul edilir. Ancak makina odasına rastgelenin girmesi yasak bulunmak şöyle dursun görevlilerin tehdit edilmesi ve korkutulması hükümet onurunu ve haysiyetini incitecek davranışlara kalkışmak doğrusu kanuna başkaldırı niteliğindedir. Olanları yüksek valiliğin bilgisine sundum ve memlekette düzen kurulması için çalışmakta olan size de durumu bildiriyorum. Sonsuz ve özel saygılarımı kabul etmenizi dilerim.

19 Ekim 1919

Başmüdür Lûtfi